

N° 15.

BIBLIOTECA SOCIETĂȚII

"STEAUA"

ROMÂNII DE PESTE CARPAȚI

DE

I. RUSSU-ȘIRIANU

Inst. de Arte Grafice „AROL GÖBL^{SON} J. St. Rasidescu-Bucuresti

Pretul 15 bani.

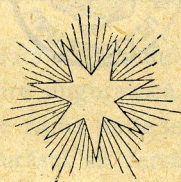
BIBLIOTECA SOCIETĂȚII
„STEAUA“

№ 15.

ROMÂNII DE PESTE CARPAȚI

DE

I. RUSSU-SIRIANU

BUCUREȘTI

Instit. de Arte Grafice „CAROL GÖBL“ S-r Ioan St. Rasidescu
16, STRADA DOAMNEI, 16

1908.

19738

ROMÂNII DE PESTE CARPAȚI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Numărul Românilor din statul ungar

O parte însemnată a neamului românesc trăiește sub oblăduire ungurească. Dela Brașov, până departe spre Apus, unde se întâlnesc cele trei Crișuri și Murășul se varsă în Tisa, apoi spre Mează-noapte până sus la izvoarele Tisei și jos, spre Mează-zi până la Dunăre, neamul stăpânitor al plaiurilor frumoase și al câmpiilor mănoase este cel românesc.

După numărătoarea făcută de Ministerul de comerț din Budapesta, la anul 1900 au fost în statul ungar:

Români (1) 2.799.479
 împărțiți pe teritoriul următoarelor comitate
 (județe):

In Ardeal:

	<u>Suflete</u>	<u>In %</u>
1. Comitatul Alba-de-jos . .	166.099	78.8
2. » Bistrița-Năsăud	82.256	69.2
3. » Brașov . . .	33.886	35.7
4. » Cojocna . . .	146.068	68.6
5. » Făgăraș . . .	83.445	90.2
6. » Hunedoara . .	257.013	84.7
7. » Murăș-Turda .	67.402	36.8
8. » Sibiu	108.413	66.0
9. » Solnoc-Dobâca	180.309	76.3
10. » Târnava-Mare	61.779	42.7
11. » Târnava-Mică	55.276	50.8
12. » Turda-Arieș .	116.833	72.9
13. » Ciuc	15.936	12.5
14. » Odorhei . . .	2.928	2.5

(1) Celelalte neamuri după cum urmează:

Unguri 8.742.301, din cari 851.378 Ovrei; Germani 2.135.181; Slovaci 2.019.641; Croați 1.678.569; Sârbi 1.052.180; Ruteni 429.447; Diversi 397.761.

Ungaria :

	<u>Suflete</u>	<u>In %</u>
1. Comitatul Arad	223.706	67.0
2. » Bihor	239.449	45.0
3. » Caraș-Severin	328.371	74.2
4. » Maramurăș . .	74.978	24.2
5. » Sătmar	118.770	34.6
6. » Sălagin	125.451	60.6
7. » Temeșului . . .	166.523	42.0
8. » Torontal	88.044	14.9
9. » Ciănad	13.982	10.0
10. » Bichiș	6.069	2.2
11. » Pest-Pilis . . .	1.554	—

Răsleți, între 1 ori 2 și până la 600 suflete sunt aproape în toate comitatele.

După cum vedem, în comitatele ardeleno Români au majoritate în 9, iar în cele ungurene numai în 3. Este, în tot cazul, un fapt care trebuie scos la lumină, că după Unguri, în statul ungar Români sunt poporul cel mai numeros și mai bine așezat: în masă compactă, în strânsă legătură unii cu alții.

Din populația întregii țări au format (la 1900) 16.7%. Ungurii formează 51.4%, Germanii 11.8%, iar Slovaci 11.9%.

II.

S p o r u l.

Nu numai în ce privește numărul, dar și în ce privește sporul, Românii stau în locul întâi după Unguri.

În intervalul dela 1890 și până la 1900 Românii au sporit simțitor, așa încât s'a schimbat favorabil procentul față de celelalte neamuri în următoarele comitate :

Ardealul: 1. Alba de jos. 2. Bistrița-Năsăud. 3. Făgăraș. 4. Cojocna. 5. Târnava-Mare. 6. Târnava-Mică. 7. Trei-Scaune. 8. Turda-Aries.

Au sporit de asemeni, dar în ce privește procentul și raportul către celelalte naționalități, au dat îndărăt, în următoarele comitate :

1. Ciuc. 2. Hunedoara. 3. Murăș-Turda. 4. Sibiu. 5. Solnoc-Dobâca.

Ungaria: În Ungaria propriu zisă, stau lucrurile mai puțin favorabil. Au sporit, dar au dat îndărăt în raport cu procentul Ungurilor, în comitatele :

1. Arad.	4. Caraș-Severin	7. Temeș.
2. Bihor.	5. Sătmar.	8. Torontal
3. Ciănad.	6. Sălăgiu.	9. Ugocia.

Au stat pe loc, păstrând același procent, în Maramurăș.

În comitatele Odorhei (Ardeal) și Sabolciu (Ungaria), au dat îndărăt ca număr și procent.

În cele 14 comitate ardelenene și 11 ungurene, în intervalul dela 1890—1900, Românii au sporit cu 205.603 suflete, iar pe întreg teritoriul statului ungar au sporit cu 210.413 suflete.

Un spor de 8.12 %.

În acelaș interval Ungurii au avut însă un spor de 18.8 %, în schimb Germanii, cu cari trăim amestecați, au avut un spor de 7.3 %, iar Slovicii 6.4 %.

Iată un tablou, pe comitate, despre mișcarea poporului român în intervalul de care ne ocupăm :

Sporul Românilor In Ardeal

No. curent	COMITATUL	No. Românilor in 1890	No. Românilor in 1900	Spor	Spor in procente	La 1890 Români erau %	La 1900 Români erau %
1	Alba-de-Jos	151397	166099	14702	9.9	78.4	78.8
2	Bistrița - Năsăud	70466	82256	11790	16.7	67.3	69.2
3	Brașov	31106	33866	2780	8.9	35.9	35.7
4	Ciuc	14470	15936	1460	10.—	12.7	12.5
5	Cojocna	133277	146258	12981	9.73	67.9	68.6
6	Făgăraș	78725	83445	4722	5.99	89.3	90.2
7	Hunedoara	238486	257013	18527	7.76	89.0	84.7
8	Murăș-Turda	62179	66402	3223	5.18	37.5	36.8
9	Sibiu	98719	108413	9694	9.81	66.4	66.0
10	Solnoc-Dobâca	166806	180309	13503	8.89	76.7	76.3
11	Târnavă-Mare	53644	61779	8135	15.16	39.7	42.7
12	Târnavă-Mică	49573	55276	5703	11.50	49.1	50.8
13	Trei-Scaune	17360	19439	2079	11.97	13.4	14.3
14	Turda-Arieș	107491	116833	9342	8.09	71.4	72.9
	Total in Ardeal	1273699	1393344	119645	9.39	56.7	56.5

In Ungaria

	Arad	208957	223706	14749	7.60	66.7	65.0
2	Bichiș	6019	6069	50	0.83	2.3	2.2
3	Bihor	219940	238455	18515	8.41	45.5	44.8
4	Ciănad	13689	13782	293	2.14	10.5	10.0
5	Carag-Severin	311355	328371	17036	5.47	76.4	74.2
6	Maramurăș	64957	74978	10021	15.42	24.2	24.2
7	Sătmar	107947	118770	10823	10.02	35.4	34.6
8	Sălăgiu	117711	125451	7740	6.57	61.6	60.6
9	Temeș	161449	167523	6074	3.76	42.2	41.0
10	Torontal	87445	87662	217	0.28	15.2	14.9
11	Ugocia	8830	9270	440	4.98	11.7	11.1
	Total in Ungaria	1308279	1394237	85958	6.57		

Din întreaga populație a statului.

Românii la anul 1890 formau 17.1 ‰,
la 1900 . . . 16.7 ‰ scăzut 0.4 ‰.

Slovacii la anul 1890 formau 12.5 ‰,
la 1900 11.9 ‰ scăzut 0.6 ‰.

Germanii la anul 1890 formau 13.1 ‰,
la 1900 11.8 ‰ scăzut 1.3 ‰,

Ungurii la anul 1890 formau 48.5 ‰,
la 1900 51.4 ‰, cresc. 3.9 ‰.

Tabloul acesta arată că și în privința procentului, dintre cele trei naționalități mai de seamă ale statului, Românii s'au ținut mai bine (după Unguri).

Cât privește acum scăderea procentului nostru în unele comitate și creșterea simțitoare a procentului Ungurilor, asta se poate atribui mai ales *imigrărilor* și *colonizărilor* cari sporesc procentul și numărul Ungurilor.

Să luăm de exemplu unul dintre cele mai românești comitate, *Hunedoara*.

Dela 1890—1900 Românii au sporit cu 18.527 7.8 ‰). E constatat de asemeni, că în cei din urmă 50 ani Românii au cucerit aici dela Unguri 22 comune, iar dela Germani 1. (Vezi : Balogh Pál, «A népfajok», pag. 770). Și totuși

ca procent, Românii au scăzut, pentru-că în centrele miniere și unde sunt fabrici, au fost aduși muncitori cari au mărit numărul și procentul Ungurilor.

Astfel, de pildă, la Piskitelep sunt 1918, la Petroșeni 3.000, și așa mai departe.

Durere, sunt la mijloc și cauze proprii firii Românilor. Astfel în *Banat mai ales* (comitatele Temeș, Torontal și o parte din Caraș-Severin) unde trăesc în contact cu Șvabii (Nemți), *femeile române se păzesc să aibă copii* (avorturile criminale sunt la ordinea zilei), ori se opresc la un copil-doi, mai ales cei cu avere, pentru a nu se împărți pământul. *Alcoolismul* își seceră și el victimele sale, așa că în multe comune nu-i nici un spor. Cel mai mare păcat al țărânilor noastre este, în privința asta, *grija puțină ce se dă copiilor mici*, între cari mortalitatea fiind mare, e firesc ca sporul să fie puțin. ori chiar de loc. Și mor copii în deosebi din cauză că țărâni noștri nu chiamă doctorii când se ivește vre-o boală în sat, și de câte vre-o boală lipicioasă autoritățile află numai după ce au murit toți copii din comună.

Ce proporții iau boalele printre copiii mici și cât de puțină grijă se pune pentru vindecarea lor, se poate judeca și din următoarele: au murit în vârstă dela 5 ani în jos în anul:

1890 . 44.206 (din 93.630 cazuri de moarte).

1891 . 45.951 (din 92.505 » » »),

Nu-i vorbă, celelalte naționalități (afară de Germani), nu stau nici ele mai bine în privința asta. În deosebi stau rău Ungurii, elementul dominant.

Astfel, în cei din urmă 15 ani din 857.000 copii morți au fost:

Unguri, 512.000. Români, 131.000. Slovaci, 124.000. Ruteni, 45.000. Sârbi, 32.000. Germani, 13.000.

Va să zică mai mare e mortalitatea între copii maghiari. Mai mică este între Germani, dar și cazurile de naștere între Germani sunt mai puține. *Sistemul de doi copii* îi stinge.

*

În ce privește lungimea vieții Românilor stau destul de bine. La 1895 au fost în țara întreagă bărbați și femei în vârstă de *60 ani*:

Unguri, 509.000. Români, 154.000. Slovaci, 122.000. Sârbi, 29.000, Ruteni, 26.000. Germani, 23.000.

Din următorul tablou se va vedea cari anume boale seceră mai multe victime printre români.

	Români au murit	în 1895	în 1897	Unguri (în aceiași ani)	Germani		
Boale contagioase	Vărsat	221	237	752	859	5	25
	Tusă convulsivă	701	4834	1340	6026	35	196
	Pojar	1175	756	2227	2361	69	79
	Scarlatină	875	1826	2417	4788	198	48
	Angină difterică	3763	3083	8161	6739	222	242
	Tifos	676	1970	2258	3620	68	148
	Disenterie	4965	2744	23801	4366	600	162
	Tuberculosă	8353	10506	32398	35144	1026	1168
	Pneum. (apr. de pl.)	7520	9766	20530	18690	624	745
Boale necontagioase	B. de nervi (neb.)	202	324	1116	1056	33	33
	Bătrânețe	8726	12691	26279	27166	958	1084
	Uciși	841	180	2539	440	74	7
	Sinucidere	318	414	1623	1987	75	76
	Se us. pe pic. (cop.)	2496	1919	10237	7721	131	135
	Sfârșeală	10952	16104	31126	36315	649	794
	Sgârnciuri	5057	5539	20487	18125	433	601
	Apoplexie	1752	1509	6482	5101	283	248
Accidente	—	912	—	2783	—	75	
Total	58590	75114	193753	182287	5483	5736	

Iată acum o asemănare între diferitele neamuri și un tablou comparativ între nașteri și decese:

Nașteri	Decese			
	1890	1891	1890	1891
Pe teritor român	108038	117127	93630	92505
» maghiar	350827	369920	274542	293309
» slovac	87773	92401	71542	70068
» rusesc	31462	32907	20977	22979
» săsesc	7616	8110	5453	5814
» șvăbesc	3401	3554	2630	2946
» sârbesc	24796	26393	20934	19962

Iată un tablou comparativ în procente :

	% nașterilor				% deceselor			
	1890	1891	1895	1897	1890	1891	1895	1897
Printre Români	37.60	18.12	18.21	17.89	19.12	18.23	18.46	21.11
" Unguri	57.14	56.61	56.73	57.31	56.08	57.78	56.93	54.98
" Slovaci	14.30	14.29	14.33	14.02	14.60	13.80	14.46	13.70
" Ruteni	5.13	5.09	5.20	5.27	4.29	4.53	4.44	4.65
" Sași	1.24	1.26	1.22	1.24	1.12	1.25	1.18	1.24
" Șvabi	0.55	0.55	0.54	0.53	0.11	0.18	0.58	0.55
" Sârbi	4.04	4.08	3.67	3.74	4.28	3.93	4.05	3.77

Sporul și descreșterea diferitelor naționalități, se poate vedea și din următorul tablou:

Ungurii formează majoritate în	4718 com.	au scăzut în	824 com.
Românii	"	"	2981
Slovacii	"	"	2712
Germanii	"	"	1114
Rutenii	"	"	612
Sârbi	"	"	149

III.

Maghiarizarea.

Azi mâine se împlinesc treizeci de ani de când s'a făcut legea în virtutea căreia limba maghiară este studiul de căpetenie în școlile naționalităților. Înainte însă de aplicarea acestei legi, ținta politică a tuturor guvernelor maghiare a fost și este maghiarizarea. S'au cheltuit d'atunci sute de milioane pentru școlile de stat (maghiare) și pentru azilurile de copii ridicate în părțile locuite de naționalități. S'au premiat și lăudat învățătorii cari au făcut progres în limba maghiară și au fost prigo-niți ceice n'au putut ori n'au vrut să se potrivească noului curent, dar maghiarizarea, cu toate acestea, rămâne o problemă a secolelor viitoare. Recunosc acum și miniștri, că *«nu se poate maghiariza cu sila un popor care numără milioane de suflete»* (vorbirea dela . . . Noemvrie a contelui Andrassy ministru de interne). Chiar dacă în acest interval s'ar fi ridicat mai simțitor procentul celor ce știu ungurește, și atunci cu greu s'ar putea susține că prin aceasta s'au și *maghiarizat* naționa-

lității. Intreaga noastră pătură cultă știe ungurește, și totuși nu s'ar putea susține că a slăbit conștiința națională, din potrivă: s'ar putea dovedi cu cifre și cu fapte că azi în ce privește cultura națională, stăm mult mai bine decât înainte de inaugurarea politicei de maghiarizare. . . Acțiunea a produs reacțiune! Văzându-ne în primejdie școlile și cultura noastră românească, ne-am pus pe lucru mai cu dinadinsul, spiritul de jertfă s'a intețit. Și zadarnic stăpânirea a făcut printre *naționalități* două treimi din școlile de stat (iar) azile de copii *de patru ori mai multe printre naționalități* decât printre Unguri. Rezultatul, încât ne privește pe noi Români, este aproape — *nul!* Învățătorii și învățătoarele trimiși să maghiarizeze satele au învățat românește, dar comună românească maghiarizată prin școală, nu există. Ci supărarea noastră e că ni se pun piedici în calea dezvoltării culturale, rămânem îndărăt pentru-că ani de zile copiii noștri sunt siliți să învețe o limbă pe care o uită îndată ce ies din școală, căci n'au cu cine vorbi ungurește și nici n'au trebuință de ea. Cine are nevoie de limba

ungurească, ar învăța-o și fără școlile de stat, după cum învățat-au și Ungurii limba noastră, fără să fi umblat la școli românești.

Dăm, mai la vale, un tablou cu numărul și procentul celor ce știu ungurește. Insemnăm, că la compunerea statisticei, când e vorba de această rubrică, funcționarii de stat sunt puțin pretențioși, nu-ți cer multă știință ungurească, câteva cuvinte ori să înțelegi ceva, pentru a te trece între cei ce știu ungurește.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Numărul și procentul celor cari știu ungrește In Ardeal

No. curent	COMITATUL	No. locuitorilor	Unguri	Români	Alți nemaghari	Nemaghiarii cari știu ungrește		Românii formați din totalul locuit. %
							%	
1	Alba-de-jos . .	212352	36360	166099	9753	12495	6.9	78.8
2	Bistrița-Năsăud	119014	8475	82256	28283	7534	6.8	69.2
3	Brașov	95565	31191	33886	30488	18573	28.9	35.7
4	Ciuc	128382	110963	15936	1483	5580	33.8	12.5
5	Făgăraș	92801	5159	83445	4196	4030	4.6	90.2
6	Trei-Scaune . .	137261	116755	19439	1067	7752	37.8	14.3
7	Hunedoara . . .	303838	32316	257013	14508	16851	6.2	84.7
8	Cojocna	204361	54781	140229	9351	13326	9.6	68.6
9	Murăș-Turda . .	178096	103105	65538	9453	22449	29.9	36.8
10	Sibiu	166188	8084	108418	49691	11019	7.0	66.0
11	Șolnoc-Dobica	237134	47212	180309	9613	13282	7.0	76.3
12	Târnava-Mare	145138	17139	61779	66220	17258	14.0	42.7
13	Târnava-Mică	109197	32491	55276	21340	11357	13.5	50.8
14	Turda-Arieș . .	160579	40806	116833	2940	11169	9.3	72.9
15	Odorhei	118275	112607	2928	2640	3156	55.7	2.5

In Ungaria

1	Arad	329840	71894	214250	43696	31491	12.2	65.0
2	Bichis	278731	201619	6069	71043	48019	62.3	2.2
3	Bihar	527135	280220	236114	10801	41591	46.8	44.1
4	Ceânad	140007	103242	13982	22783	37324	47.1	10.0
5	Caraș-Severin . .	443001	21439	328371	93191	20055	4.8	74.2
6	Maramurăș . . .	309598	42403	74978	192217	18541	6.9	24.2
7	Sătmar	340689	209935	117856	12898	32821	25.1	34.6
8	Sălăgiu	207293	76482	125451	5360	18698	14.3	60.6
9	Temeș	398010	36894	162756	198360	31232	8.6	41.0
10	Torontal	590318	111836	87662	390820	60519	12.1	14.9
11	Ugocia	83316	35702	9270	32839	9590	20.1	11.1

Am ținut să despărțim și să nu punem pe Români în aceeași rubrică cu celelalte naționalități (nemaghiare), să se invedereze astfel și mai tare adevărul netăgăduit, că printre naționalitățile din Ungaria maghiarizarea mai cu anevoe printre Români progresează, ci procentul celor ce știu ungurește îl măresc în deosebi Germanii (Șvabii) din Banat, cari de altfel ca să scape de cheltuieli, deși sunt bogați, au abandonat școlile lor confesionale, cedându-le statului. Sașii din Ardeal rezistă mai bine.

Dar să ilustrăm cu exemple.

Să luăm, de pildă, satele din cercul Roșia (comitatul Alba de jos). Dintre 24.356 locuitorii Români sunt 22.672. În cercul întreg știu ungurește 2.045. Dintre aceștia 1.588 sunt însă Unguri, iar 34 Germani. Mult 400 Români dacă știu ungurește. Nici măcar o zecime dintr'un procent.

Să luăm, la întâmplare, două comune bănațene (comitatul Temeș) din același cerc.

În Ișvin sunt *Români* 1.456, alți nemaghiari 43, Unguri 107, știu ungurește 148. În Temeșkecuș sunt Români 166, alți nemaghiari,

3222 (1), Unguri 749, știu ungurește 1.163.

Vedem deci că unde preponderează Românii, dintre nemaghiari abiă știu ungurește 2.81 %, pe când în comună majoritatea o formează Germanii, procentul este 12.22.

Sunt însă comitate unde Românii s'au maghiarizat în massă. Astfel cu prilejul recensământului dela 1900 în comitatul *Sabolci* nu s'au mai declarat Români decât 73, deși în același comitat s'au constatat că sunt 56,515 greco-catolici, confesiune pe care în Ungaria n'o au decât Românii și Rutenii. Eră fatal să se desnaționalizeze : sunt despărțiți de massa românească și înconjurați numai de Unguri. Fiind apoi sub jurisdicțiunea episcopatului de la Muncaci, au avut preoți maghiari ori ruteni.

Sunt 17 sate (unele mari, cu câte 3—4000 locuitori) pe unde abiă ici colo s'au mai declarat câte 2—3 Români. Iată aceste comune: Nyirbogdány, Srt. Mihály, Dombrád, Kisvárd, Nagykaló, Nyirábrány, Nyiracsád, Nyiradony, Ujfehértó, Gyulaj, Levelec, Máriapócs, Nyr-

(1) Nemți.

bakta, Nyirbótek, Ofehérró, Piricse și Nyregyhár.

Același lucru s'a întâmplat în comitatul *Ciănad*. În reședința acestui comitat, Măcău (Makó), lângă Murăș, sunt 1.506 greco-catolici, toți de origină română, dar dintre cari numai 62 s'au mai declarat Români. Bătrânii, înainte cu 20—30 ani, știau toți românește, azi, cu generația de acum, preotul trebuie să vorbească ungurește. Chiar portul și l'au părăsit de mult.

Comunele Rătania, M. Dombegyház, Mezőhegyes, Tornia, Kunágota, Cenadul unguresc, Nădlac și Șeitin sunt toate amenințate (peste 13.000 Români). O parte însemnată a Românilor de acolo vorbesc deja și ungurește și portul, mai ales al celor bogați, este ca și al Ungurilor, nu mai poartă șubă (dulamă), ci haine negre, ca Ungurii. Conștiința națională se menține însă. Ei au preoți și învățători (gr. or.) buni. Foarte mulți sunt cu stare. Nicăiri nu se află Români mai bogați.

În comitatul *Berey* (la Nord-Est) nu mai sunt decât 72 Români. Parte s'au maghiarizat, parte s'au pierdut în masa ruteană. În veacul XVIII, sub Rákoczy, au fost pe acolo sate

întregi de Români, de pildă Certeșul-Român, unde azi nu mai e nici un Român.

Aceeași primejdie și în comunele din comitatul *Ugocia*. În comunele (Batuci, Boțca, Kisgércze. Kistaura, Komlosellö, Nagygézeze, Nagytarna, Szárazpantak și Turț) se mai află sute și mii (în Turț 2.935) Români, dar maghiarizarea și aici progresează. În Kistarna și Nagytarna înainte cu 50 ani era majoritate românească. Acum nu mai este, ci aproape pretutindeni numărul gr. catolicilor este mai mare ca al celor declarați — Români. Diferența e numărul celor ce se pierd.

Respândiți între 1—24, se mai află Români în alte 22 comune din acest județ.

În comitatul *Haidu* s'au mai declarat Români 288, religia *gr. catolică* erau însă (la 1900) 13.509, iar gr. or. 298.

Faptul că Ungurii gr. cat. (Români maghiarizați) țin de episcopia română (dela Oradia) dovedește că toți gr. catolicii din acest comitat au fost odinioară Români.

În număr mai mic, între 4—19, mai sunt și în alte sate ale acestui comitat, și pretutindeni unde sunt în așa număr mic, e îndoit

și întreit numărul celor de confesia gr. or. și gr. cat., toți Români maghiarizați deja. La viitorul recensământ, desigur, nu se vor mai mărturisi pe aici nici unul de «Români» ci mult de se va mai găsi vre-un bătrân care să-și mărturisească «legea veche» («ó hitü» — pe ungurește.

În comitatul *Ciongrad* se află 423 Români, în 16 comune maghiare, în cele mai multe câte 1—3, majoritatea (308) erau în Seghedin — la temniță.

În comitatul *Borșod* sunt 349 Români. Parohie nu este însă decât în Miskoltz, dar nici Românii d'acolo nu mai știu românește, ci preotul vorbește cu ei și le predică ungurește.

Românii din *Budapesta* (1554) de când au parohie, se afirmă tot mai mult. Biserica e locul lor de întâlnire, iar așa zisele «conveniri sociale» (serate muzicale și dansante) se remarcă ca cele mai alese. Asta grație tinerețului dela universitate.

După cum vedem, în comitatele răsăritene ale *Ungariei* propriu zise, frontiera apuseană a Românismlui, sunt condamnați să piară Românii izolați printre Unguri. Ei își uită limba

chiar și unde este parohie (ca la Szentes, H. M. Vásárhely, Ciaba și Miskoltz). Kisdé-
dov-urile, școlile maghiare, aici și-au ajuns ținta.
pentru care se luptă în celelalte părți locuite
de naționalități

*

În *Ardeal* sunt trei comitate unde și până
acum s'au deznaționalizat mulți Români și unde
pe cât de mult lucrează guvernele maghiare
pentru întărirea maghiarizmului, pe atât de
puțină grije au cele două biserici române să-și
mântue credincioșii.

Iată situația în comitatul *Ciuc* :

Printre 110.963 Unguri se află 15.936 Ro-
mâni grupați astfel:

<i>Cercul Felcsik.</i>	<u>Români</u>	<u>gr. or.</u>	<u>gr. cat.</u>	<u>Ung. șt.</u>	<u>ung. șt.</u>	<u>carte</u>
1. Csik Gyimesbükk	1360	27	1848	2802	3998	1293
2. " Szt. Mihály	292	—	321	1947	2219	874
3. " Szépriz	437	—	588	2366	2786	1081

Vedem și aici, că pretutindeni numărul celor
de confesiunea gr. catolică (uniți) este mai
mare decât al Româniilor. Diferența sunt cei
cari s'au deznaționalizat.

Se mai găsesc greco-catolici (dar nici un Român) după cum urmează: Csikcsicsó 11, Cs.-csobotfalva 27, Cs. csomortán 81, Cs.-delne 11, Cs.-gynesfelsölok 68, Cs.-gymesköréplot 22, Cs.-jenöfalva 58, Cs.-Karczfalva 5. Cs.-madaras 79, Cs.-mädéfalva 39, Cs.-pálfalva 67, Cs.-sztdomokos 222, Cs. szt Tamás 268.

Desigur că toți aceștia sunt Români maghiarizați.

În aceeași situație primejduită se găsesc Românii și în următoarele cercuri :

BCU Cluj / Central University Library Cluj

<i>Cerc Gyergyó Srt. Miklós.</i>	<u>Rom.</u>	<u>gr. cat.</u>	<u>Ung.</u>	<u>șt. ung.</u>	<u>șt. carte</u>
1. Gyergyóditró	307	441	5815	6038	2143
2. Gy. almás	1340	1360	122	342	169
3. Gy..Szt. Miklós	25	421	6865	6967	3728
4. Gy. Tekeröpdtak	394	477	1894	2150	761
5. Gy. Vasláb	778	785	38	640	214
6. Gy. Várlegy	2136	2163	154	674	192

Cercul Tulgheș

. Gy. békás	5735	5741	482	1029	805
. Gy. bélbor	1078	1067	162	335	276
3. Gy. barszék	137	145	1510	1573	714
4. Gy. hollo	894	908	1870	2513	934

Pretutindeni diferența dintre numărul Românilor și al greco-catolicilor arată, fără îndoială, numărul Românilor maghiarizați.

În cercul *Kásronalcsik* (în 16 sate) s'au mai declarat 21 Români. La rubrica greco-catolicilor sunt însă 2.039,

La 1890 au fost în acest comitat 14.470 Români. Cu toată maghiarizarea, s'a făcut un spor de 1.460 suflete. Măcar că 5 comune cu majoritate românească au ajuns minoritate, iar în o comună minoritatea românească aproape a dispărut.

Și mai rău stau Românii din comitatul *Odorheiu* (Udvarhely). La 1890 ei erau în număr de 3.191, dar la 1900 au scăzut la 2.928, risipiți printre 112.607 Unguri. Și câți sunt însă aproape toți vorbesc ungurește, și se află mulți cari nu mai știu românește.

Câți și-au mai păstrat numai «confesia vlahă» se va vedeà din diferența dintre «Români» și confesiunile române (gr. or. și gr. cat.

Iată-i după cercuri :

<i>Cercul Homorod.</i>	<u>Rom.</u>	<u>Ung.</u>	<u>Germ.</u>	<u>gr. or.</u>	<u>șt. ung.</u>	<u>șt. carte</u>
1. Bene	308	71	502	308	406	442
2. Daróc	277	54	593	365	658	628
3. Zombor	212	926	5	279	1169	603

Mai găsim în acest cerc Români în comu-

nele: Lovéte 23 (gr. cat. 101) M. hermány 33 (gr. or. 56), Olasztelek 1 (gr. or. 42), Petic 18 (gr. or. 21), Száldobos 37 (gr. or. 149, gr. cat. 4).

<i>Tercul Szekelyhézestur</i>	Rom.	Ung.	Germ.	gr. or.	gr. cat.	st. ung.	st. c.
1. Erkel	351	138	619	574	1	517	638
2. M. felek	544	4	—	543	—	191	92
3. M. hidegkat	165	271	6	179	—	396	165
4. Oláhandrásfalu	406	89	—	408	1	361	121
5. Oláhhidegkat	314	39	—	315	—	171	93

In Najjgalanbfalva statistica nu ne arată nici un Român, se află însă acolo 239 gr. or., cari desigur sunt Români maghiarizați.

In comitatul *Trei-scaune* (Háromszék) printru 116.755 Unguri se află 19.439 Români, așezați astfel :

<i>Cercul Kézdi.</i>	R. m.	Ung.	st. ung.	st. carte
1. Bietzu (Bereck)	1093	1795	2326	1310
2. Vézdimántonos	375	675	904	388
3. Ogdala	140	2387	2509	1041
4. Poiana Sărată (Sósm)	1232	333	605	621

Cercul Miklósvár.

Arapatak	678	576	1102	523
2. Bölön (Belin)	167	2038	2116	1082
3. Előpatak (Válcele)	537	201	576	284
4. Erőd	222	221	403	257
5. Hidvég	1066	1253	1822	895

Cercul Orbai

1. Gelencze	87	2599	2705	843
2. Covasna	769	3560	4155	2,94
3. Papoľt	287	2766	3173	1770
4. Szitabodza (Sita Buzău). . .	1471	99	243	204
5. Zabola	289	2313	2444	1123
6. Zăgon	1748	3099	3186	1860

Cercul Sepsî

1. Aldoboly (Doboli inf.)	480	914	1071	663
2. Bodola (Budila)	796	1015	1392	866
3. Bodzafordulo (Intorsura Buzău)	2287	81	243	370
4. Bodzavám (Vama Buzău) . .	1432	48	187	306
5. Dobollo (Dobârlău)	1285	69	417	353
6. Kiszborosnyó	801	565	970	482
7. Márkos	642	5	26	225
8. Nyén (Teliu)	1030	1434	1790	982
9. Uzon (Ozun)	63	1762	1799	96

Numărul celor maghiarizați se poate vedea comparând numărul Românilor cu acela al «confesiunilor» române. La rubrica «gr. cat.» sunt adică 2.465, iar la «gr. or» 2.461, ceea ce face 27.226. Diferența de 7'787 sunt Români maghiarizați.

De altfel și în acest comitat Români au crescut eela 17.360 (câți erau la 1890) la 19.439 (în 1900).

Procentul și numărul celor ce știu ungurește In Ardeal

No. curent	COMITATUL	Au știut ungurește				Situația la 1900		
		1890		1900		Ung.	Nemaghiari	
		%		%			Știu ungar.	Nu știu ungar.
		Total nemag.		Total mag.				
1	Alba-de-jos . .	19.9	5.0	22.8	6.9	35.409	11.594	162.833
2	Bistrița-Năsăud	8.9	4.4	13.5	6.8	8.309	7.375	101.965
3	Brașov	47.6	25.1	52.1	28.9	29.531	18.550	45.008
4	Ciuc	90.6	29.8	91.0	33.8	110.643	5.832	11.520
5	Făgăraș . . .	8.2	3.8	9.9	4.6	4.917	3.933	83.295
6	Trei-Scaune . .	90.9	38.7	90.7	37.8	116.354	7.707	12.736
7	Hunedoara . .	10.1	4.0	16.2	6.2	32.667	16.703	253.940
8	Cojocna	31.2	7.8	33.8	9.6	54.678	14.308	135.245
9	Murăș-Turda .	68.3	29.6	70.5	29.9	102.995	22.431	52.541
10	Sibiu	7.8	5.0	11.5	7.0	6.653	10.149	145.489
11	Solnoc-Dobîca	22.6	5.7	25.5	7.0	46.861	13.187	176.478
12	Târnava-Mare	20.9	11.7	40.2	14.8	16.791	17.144	110.691
13	Târnava-Mică	37.6	14.1	23.7	13.5	32.304	11.266	65.199
14	Turda-Arieș .	68.3	29.6	32.3	9.3	40.720	11.150	108.602
15	Odorhei	97.4	58.8	97.9	55.7	112.258	3.088	2.504

In Ungaria

1	Arad	27.0	8.5	31.3	12.2	71.894	31.491	226.455
2	Bichiș	87.5	53.8	89.6	62.3	200.880	47.835	29.019
3	Bihor	59.0	14.3	61.0	16.8	279.949	41.545	205.301
4	Ceănad	83.3	38.3	86.1	47.1	102.745	17.239	19.326
5	Carăș-Severin	5.2	2.6	9.4	4.8	21.079	17.239	400.517
6	Maramurăș . .	18.8	7.1	19.7	6.9	42.134	19.670	248.294
7	Sătmar	68.7	23.6	71.3	25.1	209.475	18.362	97.927
8	Sălăgiu	43.0	12.0	45.9	14.3	76.270	18.642	112.056
9	Temeș	11.3	4.6	17.1	8.6	36.161	30.712	329.531
10	Torontal	24.0	8.6	29.2	12.7	111.229	60.217	417.580
11	Ugocia	49.4	18.1	54.2	20.1	35.674	9.574	38.019

Cu toate sfortările guvernelor maghiare în acești din urmă treizeci de ani, numărul celor ce știu ungurește a crescut numai foarte încet. În tot cazul, între Români merge mai greu cu maghiarizarea. Și ori câte se fac și se încearcă, forța de rezistență a Românilor n'a slăbit, ci din contră iată ce mărturisește însăși Balogh Pál în opera sa «A Népfajok» (pag. 950) editată de ministerul instrucțiunii publice:

«*Maghiarii* au câștigat 261 comune în ultimele patru decenii), au pierdut 456, au deci *pierdere curată de 195 comune*; mai multe au câștigat dela Slovaci, *mai multe au pierdut față de Svabii* din Baranya și *indeosebi față de Românii din Ardeal*.

«Dintre naționalitățile din patrie își încheie deci bilanțul cu *perderi* întâi Rutenii, după ei Maghiarii, apoi Sârbii, Venzii și Bulgarii; iar *cu câștig* își încheie bilanțul în primul rând **Românii**, după ei Slovicii, apoi Germanii și Cehii.

Câștigul Românilor este de 362 comune cari din minorități au ajuns majorități române ori din cari minoritățile de alt neam (mai ales Unguri) au dispărut.

Cât de refractari sunt Românii în ce privește învățarea limbii maghiare, se poate vedea din următorul tablou.

Au știut ungurește *dintr'o mie*:

Germani	251.57
Venzi	175.98
Croați	174.28
Slovaci	119.87
Sârbi	111.15
Ruteni	83.28
<i>Români</i>	69.47

În acelaș timp însă, după cum scrie Balogh (op. citat pag. 1094) dintre cei 383.000 Unguri cari locuiesc printre Românii ardeleni 21.000 au învățat românește (va să zică 50 la mie) iar dintre Ungurii din Ungaria propriu zisă vorbesc românește 369.10 dintr'o mie. Și aceasta fără să-i fi silit Românii, ci au învățat-o siliți de împrejurări, ceea ce mărturisește și Balogh, care scrie (op. citat 1094):

«Așă se vede, că viața de toate zilele este mai mare meșteră decât școala, în privința oricărei limbi, pentru că puterea ei silnică este mai mare decât puterea disciplinară a școalei. Ungurul precum și celelalte neamuri, acolo

învață alte limbi, unde învățarea se impune prin forța împrejurărilor».

Tot așa știi românește Germanii (Șvabii și Sașii), ba este regulă, în comunele mixte că *Ungurii vorbesc cu Nemții românește* după cum Sasul dela Nordul Ardealului cu fratele său dela sudul Ardealului tot numai românește se înțeleg.

Impărțiți după sex, știi ungurește între Români :

dintre 1000 bărbați 43.02

femei 26.45

Au știut astfel cu totul 111.397 bărbați și 68.486 femei.

Impărțiți pe teritorii, avem următorul tablou:

dincolo de Dunăre bărbați 191

femei 182

între Paloși bărbați 47

femei 39

pe Alföld bărbați 34.997

femei 22.866

între Săcui bărbați 15.428

femei 11.689

între Slovaci bărbați 69

femei 30

între Ruteni . . .	bărbați	2533
	femei	1331
între Sași . . .	bărbați	4351
	femei	2018
între Sârbi . . .	bărbați	2064
	femei	667
restul de . . .	bărbați	51.716
	femei	29.664

au fost în comitatele curate românești.

Dintre naționalitățile din Ungaria, mai accesibili de maghiarizare sunt Șvabii. Ei dau contingentul cel mare prin care s'a putut urca la 16.9% nemaghiarii cari știu ungurește (dela 13.8%, câți au fost la 1880 de pildă). Va să zică știu ungurește 1.384.729 nemaghiari; 6.802,249 nemaghiari nu știu ungurește.

IV.

Cuceriri și pierderi.

După datele cuprinse în statistica oficioasă, care în nici un caz nu s'a alcătuit favorizându-ne *pe noi*, și după mărturisirea lui Balogh Pál, care din însărcinarea ministerului de

instrucție publică a făcut cercetări și studii zece ani de zile, cu tot sistemul politic puțin prielnic, Românii au făcut cuceriri, după cum am arătat și în capitolul precedent.

In Ardeal.

1. In comitatul *Alba de jos* Românii au cucerit de la *Unguri* 44 comune, care parte au fost maghiaro-române, parte chiar maghiare (înainte cu 50 ani), acum însă ori sunt curate românești ori cu majoritate românească. *Ocna-Sibiului* și *Abrudul, de pildă*, au avut majoritate maghiară, acum sunt orașele românești.

Au pierdut — în favorul Ungurilor — 9 comune. *Câștig curat 35.*

Dela *Sași* au câștigat 5, au pierdut 3 comune. *Câștig curat 2.*

2. In *Bistrița-Năsăud* Românii au câștigat dela *Unguri* 3 comune, dela *Sași* 2, total 5. Au pierdut în favorul *Ungurilor* 2, în favorul *Sașilor* 4. *Pierdere 1 comună,*

3. In comitatul *Brașovului* Românii au câștigat dela *Unguri* comuna *Săcele* (*Satu-*

lung), dela Sași Râșnovul și Feldioara și sporesc în Brașov, unde Sașii staționează. Au dat însă îndărăt în 7 comune maghiaroromâne și în 8 sate saso-române.

4. În comitatul *Cojocnei* României au câștigat dela Unguri 58 comune. Au pierdut în favorul Ungurilor 27. *Câștig curat 27.*

Despre primejdia de aici a Ungurilor stăpânitori (aici e și metropola lor ardeleană, Clujul), Balogh scrie (op. citat, pag. 709):

«Odinioară câmpia Cojocnei era locuită în parte covârșitoare de maghiari. Dela Cojocna și până la Mezö-Orményes și de aici la Teke, chiar înainte de aceasta cu jumătate veac generalul Lenk însemnase 34 comune maghiare și 44 românești. D'atunci o comună română Komlód, s'a maghiarizat, 24 sate maghiare s'au valahizat, iar în comunele rămase maghiare s'au format minorități de rangul II—IV române»

Și mai la vale:

«Însăși tendința de asimilare este de natură a mări terenul ce pierde Ungurii. Intocmai ca Ungurii din Murăș-Turda, și cei din Cojocna au scăzut la număr pe Câmpie, —

pădurile lor au fost pustiite, pământul n'a rodit destul, teren de muncă n'au avut și stăpânirea a uitat de ei multă vreme; iată *cauza emigrării lor în România*. Cei rămași acasă nu mai au forța de rezistență, slăbește în ei puterea de conservare... Ungurii de pe Câmpie au fost siliți să se dea învinși împrejurărilor. În jurul lor numai de aceea n'au rămas sate goale, pentru că acestea s'au umplut cu Români cari au coborât de pe valea Murășului și a Someșului».

Pe statisticienii maghiari îi îngrijește în deosebi întărirea Românilor din jurul Clujului. Pe când Ungurii dela Cluj vor să dea direcție întregii politici maghiare, iată ce este silit să constate Balogh (op. citat, pag. 711).

«Odinioară cele mai multe comune din jurul său au fost ungurești. În imediata lui apropiere n'au fost decât două comune — după cum arată numele: Szász Lóna și Szasz Fenes — *săsești*; dar elementul acesta a dispărut acum de aici. Statistica vechie pe Valea Someșului-mic a aflat 15 comune maghiare; azi mai sunt — 8; și 19 sate românești, — azi sunt 28. Dintre acestea din urmă

2 sunt recent formate, 7 au fost maghiare, dar s'au valahizat... Peste tot, comunele mai populate române sunt de origină maghiară, — iar cari nu sunt de această origine, acelea nici nu sunt vechi. Astfel este între munți Mărișelul și Măgura, despre cari generalul Lenk scria înainte cu jumătate veac că p'acolo Valahii trăiau *nomazi*».

În comitatul *Făgărașului*, unul dintre cele mai românești, în decursul a jumătate veac Românii au cucerit dela Unguri Satul nou român (Oláhujfalu), care fusese ungurească, acuma însă majoritatea e românească. Au pierdut însă, în favorul Sașilor, în urma emigrărilor mai ales, în comunele Șercaia (Șárkany) și Cherț, unde din minorități însemnate ce au fost, au ajuns minorități slabe.

Alte comune săsești nici nu mai sunt, după cum, peste tot, comune curate ungurești ori săsești nu este nici una, românești sunt 30. Minoritățile slabe ungurești (în 17 comune) și săsești (în 13 comune) au tendință de descompunere.

Recunosc de altfel și învățații maghiari că Românii de aici sunt băștinași, stăpânind

acele locuri dejà sub regii din casa arpadiană (vezi Balogh, op. c. pag. 746).

În *Hunedoara*, după mărturisirea generalului Lenk și a statisticelor maghiare oficioase, Românii au cucerit dela Unguri 22 comune și au pierdut una singură, Lojatul, unde înainte cu jumătate veac fuseseră majoritate, azi însă formează minoritate (350 față cu 477 Unguri).

Privitor la forța noastră de expansiune și la cuceririle făcute asupra elementului dominant din patrie, iată ce mărturisește Balogh (op. citat, pag. 770):

«Elementul maghiar a scăzut grozav în comitatul Hunedoarei; formațiunile de comune mari și mici românești însemnează că Ungurii au pierdut teren mult».

În altă parte (pag. 771) zice :

«Românii de confesie reformată nu pot fi decât Unguri valahizați... Privitor la relațiunile de limbă, observăm că cele 427 comune românești sunt așezate compact, alipindu-se Românimei din comitatele vecine Sibiu, Alba de jos, Caraș-Severin și Arad. Românii s'au așezat aici în masse dejà în sec. XIII și XIV,

și anume în partea de sud a comitatului, în Țara Hațegului, unde au venit — probabil — prin strămtoarea Vulcanului, de pe valea Olutului din Muntenia. Strâmtoarea aceasta a rămas și d'aci încolo poartă deschisă pentru elementul român strecurat în țară și care s'a întins astfel spre Nord, până la Murăș. Drumul până aici le-a fost printre colonii maghiare vechi, a căror nume s'a uitat deja și în locul lor pe acte oficioase maghiare se obișnuiește numele *românesc*. Nainte cu 50 ani generalul austriac Lenk găsisse încă numirile ungurești, pe cari le și folosește în uvragiul său...»

În comitatul *Murăș-Turda* Români de pe valea Murășului au cucerit teren în 9 comune. Sunt, pe această vale, 32 comune românești, 29 ungurești și 4 germane. Ungurii (Secui) pierd terenul. Pe «Câmpie», Români din acest comitat au cucerit dela Unguri 18 comune; au pierdut însă în favorul Ungurilor (s'au făcut aici și *colonizări!*) în 78 comune de pe «Câmpie» și în 22 de pe valea Murășului, sate cari de altfel și înainte erau maghiare, dar unde în deceniile din urmă minoritățile române au tot scăzut. Sate cu majoritate româ-

nească nu a fost însă cucerit de Unguri, pe când cuceririle românești (27 sate) sunt tot sate unde Unguri fuseseră majoritate.

E de înregistrat însă un simptom îngrijitor: diferența între cei ce s'au declarat Români și cei dela rubrica confesiunilor «gr. cat.» In comitatul întreg sunt 65.538 Români, la rubricile confesiunilor «gr. or.» și «gr. cat.» sunt însă 70.611. Diferența de 5.073 sunt desigur Români pe cale de a fi maghiarizați.

O mângâere putem avea însă, anume: faptul înregistrat de Balogh, care (la pag. 661, op. c.) scrie.

«Înainte cu jumătate secol pe câmpia acestui comitat generalul Lenk n'a găsit decât 6 sate românești; și acestea înconjurate însă de 20 sate secuești, în cari, afară de Mezö-Fele, sat curat unguresc, erau minorități tari române. De atunci 9 din ele s'au romanizat și elementul maghiar a rămas în minoritate...»

In comitatul *Sibiului* Români au cucerit dela Unguri 1 sat. dela Sași 11. Am pierdut însă în favorul Sașilor 17 comune.

Cu toate aceste pierderi parțiale, în comitatul întreg, Români sporesc. Au ajuns ma

joritate într'un oraș (Sas-sebeș), au sate curate românești 29 și 35 în cari populația trece de 1.000 suflete, sunt compacte (59) și 4 formațiuni noi, iar unde sunt minorități, din 15 cazuri în 14 sunt aproape-aproape să ajungă majorități.

Insemnate sunt cuceririle din comitatul *Solnoc-Dobâca*. Românii de acolo au cucerit dela Unguri 64 comune; au pierdut în favorul Ungurilor 16 comune. Câștig curat 48 sate.

În *Târnavă-Mică* Românii au câștigat dela Unguri 18 comune. Au pierdut în favorul Ungurilor 27 sate, iar în favorul Sașilor 1 comună.

Târnavă-Mare Românii au câștigat dela Unguri 19 sate, au pierdut în favorul Ungurilor terenul în 12 comune.

În *Ungaria* situația se prezintă mai puțin favorabilă, ba în unele comitate dela Nord-Est, și chiar mai la șes, s'au maghiarizat o mulțime de sate românești.

Dar chiar în comitatele unde Românii trăesc în masă, un fenomen îngrijitor se prezintă: într'o mulțime de sate populația scade.

Să luăm, de pildă, comitatul *Aradului*. Aici sunt 56 comune (între cari unele mari,

câte cu 7.000 locuitori) a căror populație a scăzut. Cuceriri n'au făcut nici Ungurii, nici Românii, ci fiecare și-a păstrat poziția de acum jumătate secol.

În comitatul *Temeșului*, partea cea mai bogată a Bănătului, sporul Românilor este așa de slab, încât nu poate fi vorba de cuceriri mai ales nu dela Șvabii bogați și muncitori. Nici n'au câștigat decât dela Sârbi, 5 comune și s'au format 2 comune noi. Au pierdut însă în favorul Sârbilor 4 sate, în favorul Germanilor (Șvabi) 5, iar Ungurii ne-au majorizat într'o singură comună.

Locuitorii și în acest comitat au scăzut în 31 comune românești.

Așa se explică faptul că pe când în 1890 Românii erau în număr de 161.449 suflete, la 1900 abia au atins numărul de 162.756.

Și în comitatul *Caras-Severin* sunt comune românești unde au scăzut numărul locuitorilor, și anume 94. Noroc de altfel, că acesta este unul dintre cele mai românești comitate, având 119 sate curat românești, pe când curat germane sunt numai 3, maghiare 1. O fericiată împrejurare în acest comitat: reședința,

Lugojul, și alt oraș, Caransebeșul, au majoritate românească.

Cuceriri ori pierderi nu sunt de înregistrat.

În *Torontal*, unde se găsesc Românii cei mai cu stare, populația a scăzut în 5 sate românești.

Românii au cucerit dela Sârbi 4 sate. Au fost majorizați în 1 comună de Sârbi și în 2 de Șvabi.

E de observat de altfel, că celelalte naționalități din Banat, Șvabii și Sârbii nu sporesc nici ei, ci în timpul din urmă o mulțime de comune sârbești și germane au rămas așa zicând goale. Locuitorii lor au plecat în America și — lucru îmbucurător — pământul îl cumpără Românii.

În *Bihor* Românii au scăzut (în acești din urmă 40 ani) în 48 comune. A scăzut însă și populația din satele maghiare.

Am câștigat dela Unguri 2 comune, s'a înființat 1 sat.

Am pierdut însă în favorul Ungurilor 9 sate, în favorul Slovacilor 3 sate. Tendința este însă de întărire: pe când minorități maghiare sunt în 160 comune românești, pe

atunci Românii sunt minorități numai în 52 sate ungurești, și trăiesc în 376 comune, teritoriu compact românesc.

În *Sălajiu* Românii au cucerit teren dela Unguri în 16 sate și au pierdut în favorul Ungurilor 8 comune. În alte 36 sate majoritățile maghiare se întăresc tot mai mult, iar minoritățile române parte stau pe loc, parte regresează.

Românii trăiesc de altfel compact în 173 comune cu majorități române, comune curat românești sunt 8, ungurești nici una.

În *Sătmar* Românii au câștigat dela Unguri 7 comune, au pierdut în favorul Ungurilor 6, în favorul Nemților 2.

Populația română a scăzut în 18 sate. Au scăzut însă mult și Ungurii, iar cât despre Germani, ei se maghiarizează cu grămada.

În *Maramurăș* s'a format un sat nou, cuceriri nu sunt, ci Românii au pierdut 1 sat în favorul Ungurilor și altul în favorul Rutenilor.

Cu toată invazia ovreiască, Românii din acest comitat au un spor de remarcant. În multe comune numărul locuitorilor s'a îndoit în aceste din urmă patru decenii.

V.

Amestecul.

Norocul nostru, al Românilor din statul ungar, este că partea covârșitoare locuim compact.

Astfel, în *Ardeal* avem :

la Nord comit. Bistrița-Năsăud,	unde Rom. form.	69.20%	din pop.
Salnoc-Dobica,	" " "	76.3	" " "
în centrul acestei țări avem Cojocna,	" " "	68.6	" " "
Alba de jos	" " "	78.8	" " "
Turda Arieș	" " "	72.9	" " "
Târnava-Mică	" " "	50.8	" " "
Târnava-Mare	" " "	42.7	" " "
la Sud avem Hunedoara	" " "	81.7	" " "
Sibiu	" " "	66.0	" " "
Făgăraș	" " "	90.2	" " "

În 9 comitate avem deci majorități covârșitoare. Risipiți suntem numai în Ciuc, Trei-Scaune și Odorhei. În comitatul Brașovului deși suntem amestecați, conștiința națională e viue, iar ca număr avem majoritate absolută.

În *Ungaria* avem :

la Sud (Bănat) Caraș Severinul	cu	74.20%	pop. română
" Temeșul	"	41.00%	" "
iar comitatul Aradului	"	65.00%	" "

leagă pe Românii bănăţeni cu cei din Ungaria propriu zisă.

Iată aceste comitate:

Bihorul	cu 44.8%	pop. română		
Sălagiu	» 60.6	»	»	»
Sătmar	» 34.6	»	»	»
Maramurăş	» 24.2	»	»	»

Toate acestea se leagă între dânsese, așa că partea de apus a Ardealului, cu locuitori români și cu aceste comitate din răsăritul și nordul Ungariei, formează o populație compact românească.

Chiar la Nord, în Maramurăş, unde formează minoritatea cea mai mică, Românii nu sunt împrăştiaţi printre celelalte neamuri, ci locuesc compact, anume în cercurile:

Iza	18.936	Români din 23.890 suflete, cât face întreaga pop.
Şugatag	21.817	" " 25.857 " " " " "
Sighet	15.409	" " 36.134 " " " " "
Vişău	16.780	" " 37.572 " " " " "

Mai favorabil ni se înfăţişează amestecul dacă-l vom cercetă pe regiuni, luând cu osebire după văi.

Să începem cu *Ardealul*, și anume luând

cele șapte comitate unde populația este mai amestecată. Vom afla, că:

în 845 sate române cu 694.866 suflete au fost în

	com.	Rom.	Ung.	Germ.	
1. Alba inf. . .	161	141.775	14.423	4.104	
2. Brașov . . .	2	6.868	2.885	2.862	
3. Făgăraș . . .	84	75.959	1.470	1.198	
4. Hunedoara .	427	235.545	12.868	7.054	
5. Sibiu	63	83.718	785	7.495	
6. Târn. Mare.	42	25.321	1.828	5.590	
7. Târn. Mică.	65	<u>39.275</u>	<u>6.380</u>	<u>2.856</u>	
Total . . .		608.459	40.579	31.159	Diferența până la 695.866—sunt alte neamuri.

In 136 sate germane din aceeași regiune, vom găsi (dintre 197.370 suflete):

1. Alba inf. . .	3	1.470	36	2.260	
2. Brașov . . .	11	7.951	675	15.193	
3. Făgăraș . . .	2	849	215	1.296	
4. Sibiu	25	15.001	3.557	35.002	
5. Târn. Mare.	73	26.335	4.169	53.869	
6. Târn. Mică.	98	<u>3.477</u>	<u>3.089</u>	<u>14.971</u>	
Total . . .		55.083	9.741	122.591	Dif. alte naț.

In 81 sate maghiare cu (130.820 suflete) vom găsi:

1. Alba inf. . .	17	8.115	15.722	1.175	
2. Brașov . . .	10	16.289	22.556	9.749	
3. Făgăraș . . .	1	1.917	2.397	1.515	
4. Hunedoara .	5	2.941	4.532	993	
5. Târn. Mare.	10	1.998	8.151	116	
6. Târn. Mică.	31	<u>6.821</u>	<u>20.183</u>	<u>446</u>	
Total . . .		38.108	73.368	13.992	Dif. alte naț.

Iată cum se prezintă regiunea nordică :

In 841 sate românești cu 617.417 suflete în

	<u>comune</u>	<u>Români</u>	<u>Unguri</u>	<u>Germani</u>
1. Bistrița-Năsăud . . .	66	64.180	1.492	3.277
2. Cojocur	188	119.389	18.800	1.367
3. Sălăgiu	180	107.186	9.835	1.061
4. Solnoc-Doblnca . .	181	154.190	11.870	4.151
5. Turda-Arieș . . .	116	97.404	7.323	570
		<u>542.349</u>	<u>50.400</u>	<u>10.426</u>

In 162 sate maghiare cu 228.903 locuitori.

	<u>Comune</u>	<u>Români</u>	<u>Unguri</u>	<u>Germani</u>
1. Bistrița-Năsăud . . .	4	391	1.745	578
2. Cojocna	45	13.307	57.756	1.500
3. Sălăgiu	60	50.590	57.393	523
4. Solnoc Doblnca . .	26	11.634	25.999	770
5. Turda-Arieș	26	10.087	30.267	271
		<u>45.909</u>	<u>173.160</u>	<u>3.642</u>

In 35 comune săsești cu 40.739 locuitori.

	<u>Comune</u>	<u>Români</u>	<u>Unguri</u>	<u>Germani</u>
1. Bistrița-Năsăud . . .	28	5.798	1.757	21.600
2. Cojocna	4	581	635	5.217
3. Solnoc Doblnca . . .	3	982	92	1.313
		<u>7.271</u>	<u>2.487</u>	<u>28.120</u>

In partea de răsărit a Transilvaniei, frontiera spre România, în comitatele Murăș-Turda, Ciuc, Trei-Scaune și Odorhei.

în 99 sate române sunt 71.719 Rom., 12.177 Ung. și 370 Germ.
 în 417 " maghiare " 23.393 " 400.780 " " 1.967 "
 în 7 " germane " 2.088 " 2.484 " " 7.067 "

In *Ungaria*.

Românii din partea de sud a Ungariei mai amestecați trăesc în comitatele Temeș și Torontal. In aceste două comitate este și sporul cel mai slab.

Iată un tablou care ne înfățișează % Românilor și a celorlalte naționalități din cele patru comitate sudice :

	<u>Români</u>	<u>Unguri</u>	<u>Germani</u>	<u>Slovaci</u>	<u>Sârbi</u>
1. Arad	65.0	21.8	10.5	1.6	0.1
2. Caraș S.	74.2	4.8	12.4	0.9	2.9
3. Temeș	41.0	9.1	32.9	0.6	12.8
4. Torontal	14.9	18.9	29.9	2.5	31.2

Incât privește acum situația comunelor, s'au aflat :

In 653 comune românești (cu 855.704 suflete).

	<u>In com.</u>	<u>Rom.</u>	<u>Ung.</u>	<u>Germ.</u>	<u>Slov.</u>	<u>Sârbi</u>
1. Arad	185	196469	24550	9991	1932	441
2. Caraș S.	310	303535	1744	20647	1977	1178
3. Temeș	124	139430	11225	16178	1491	2727
4. Torontal	34	76264	6214	12849	90	9012
Total		715699	48198	59665	5190	16398
In 75 c. magh. erau:		13145	128501	14949	2697	9067
" 156 " germ. "		28879	28624	311706	5512	25229
" 105 " sârve "		11342	26063	41666	1334	211794

In celelalte comitate, de pe Alföld (Câmpia-Mare), iată cum sunt amestecați Românii:

In 490 sate române (cu 340.916 suflete).

	In sate	Rom.	Ung.	Germ.	Slov.	Sârbi
1. Bihor . . .	345	197601	14146	1044	2228	1
2. Bichiș . . .	1	2451	1186	59	10	1
3. Ciănad . . .	2	6219	806	170	68	730
4. Sătmar . . .	142	93100	14577	3197	4115	-
Total . . .		299371	30715	4450	2441	732

Incolo, in 754 c. mag. erau:	43.664	2.884.418	168.173	57.779	72.050
42 " slov. "	5.375	32.039	3.001	106.952	4.312
96 " germ. "	1.810	39.335	224.178	4.131	20.408

In 2981 sate române din țara întreagă au fost 2.306.149 Rom.

" 4278 " maghiare	"	"	"	"	167.330	"
" 1114 " germane	"	"	"	"	97.115	"
" 149 " sârbesti	"	"	"	"	11.435	"
" 2711 " slovace	"	"	"	"	5.835	"
" 612 " rutene	"	"	"	"	603	"

Și viceversa:

In cele 2.981 comune române s'au găsit la 1900:

Unguri . . .	167
Germani . . .	119.882
Sârbi . . .	17.149
Slovaci . . .	8.632
Ruteni . . .	2.335
Alte naț. . .	42.000

In țara întreagă au fost (la 1900)

Românii de peste Carpați,

comune	curat	maghiare	3784
»	»	românești	681
»	»	slovăcești	377
»	»	germane	98
»	»	vende	51
»	»	croate	41
»	»	rutene	23
»	»	cehe	5
»	»	sârbe	0

Amestecul Românilor cu celelalte naționalități se poate judeca și din relațiunile de mai la vale.

Dintre cele 2.981 comune cu majoritate românească, 681 sunt monoglotte. În partea de răsărit a țării, unde ne întâlnim cu Ungurii, ei au 650 comune monoglotte. Slovacia și Sârbii nu au printre Români nici o comună monoglotă, iar Germanii au 11.

Cele 2300 comune în cari se vorbesc mai multe limbi, se împart ast-fel:

comune	cu două	naționalități	1118
»	»	trei	831
»	»	patru	302
»	»	cinci	49
»	»	șase	5

E de însemnat, că s'au socotit până și comunele cu cele mai mici minorități, de cari se află multe printre Români în deosebi pe unde sunt mine, cariere de piatră ori stabilimente industriale. Minoritățile acestea nu primejduesc însă de loc caracterul românesc al majorității române. Ba adesea coloniștii aceștia ori lucrătorii străini (Italieni, Cehi, Ruteni etc. se romanizează).

Contactul cel mai des îl avem cu Ungurii. Acuma în 418 comune, dintre cari în 341 majoritatea o au Români, iar în 157 Ungurii

În *Ung.* prop. zisă major. rom. e în 1196 com.

Dintre acestea curate român. sunt 278 »

» » poliglote » 918 »

În cele poliglote minoritatea o formează

Ungurii . . . 520 comune

Germanii . . 248 »

Sârbii . . . 26 »

Slovacii . . . 22 »

Croații . . . 3 »

Rutenii . . . 2 »

Alte naț. . . 97 »

Iar Românii formează minorități între

Unguri în . . 164 comune

Germani în . 59 »

In *Ardeal* Românii au sate curate rom. 403
poliglote 1381

In acestea din urmă minoritatea o formează

Ungurii în 810 comune

Germanii » 258 »

Rutenii » 5 »

Croații » 4 »

Alte naț. » 304 »

Iar Românii formează minoritate între

Unguri în 324 comune

Germani în 159 »

In *Ungaria* minorități române de 30—50% sunt în 31 comune printre Unguri, 16 printre Germani, 4 printre Slovaci, 3 printre Sârbi, 1 printre Croați; Minorități de 10—30% printre Unguri în 41 sate, printre Germani 19, printre Sârbi 14, printre Slovaci și Ruteni câte 1.

In *Ardeal* minorități de 30—50% printre Unguri în 104 comune, printre Germani 85 comune; de 10—30% printre Unguri 116 comune, printre Germani 84 comune.

Minorități până la 10% în Ungaria 92, în Ardeal 104 printre Unguri.

VI.

Românii în orașe.

Aici stăm rău de tot, în comparație cu Ungurii și cu Germanii. Nu avem un singur oraș unde consiliul comunal și primarul să fie român, ori și dacă din întâmplare (cum e acum la Hunedoara, în Ardeal și la Caransebeș, în Banat) este vreun primar român, acela nu poate face politică românească, ci e la dispoziția guvernului. Niçi din punct de vedere economic nu stăm mai bine la orașe, chiar unde majoritatea este românească! Pentru-că deși numărul clasei culte românești sporește și sunt și bănci, unele chiar puternice, ne lipsește o clasă mijlocie bine încheată; meseriașii și comercianții sunt străini cari se îmbogățesc pe urma mușteriiilor români.

Dacă facem însă asemănare între prezent și trecut (înainte de 1848 Românii nu aveau,

de pildă, voie să se așeze în orașele ardelene), este de constatat un mare progres. Azi nu numai ne sporim ca număr în orașe, dar avem centre culturale (cum e Brașovul, Sibiu, Blajul, Aradul, Lugojul și Caransebeșul) de o însemnătate deosebită, precum pe zi ce trece crește și numărul meșteșugarilor și negustorilor români.

Iată un tablou despre procentul Românilor în orașe:

BCU Cluj / Centrul Ardeal City Library Cluj

1. Abrud 42 ⁰ / ₀	13. Ibașfălău 19 »
2. Alba-Iulia 42 »	14. Mediaș 29 »
3. Aiud 22 »	15. Orăștie 56 »
4. Bistrița 31 »	<u>16. Ocna 67 »</u>
5. Brașov 30 »	17. Oșorhei 9 »
6. Cluj 12 »	18. Reghin 15 »
7. Cojocna 42 »	19. Sebeș 62 »
8. Dej 23 »	<u>20. Sibiu 24 »</u>
9. Deva 35 »	21. Sighișoara 26 »
10. Gherla 29 »	22. Turda 22 »
11. Hațeg 54 »	23. M. Uioara 29 »
<u>12. Hunedoara 44 »</u>	

II. Ungaria

1. Arad 15 ⁰ / ₀	3. Baia S. 7 »
2. Baia M. 28 »	4. Carei 1,9 »

5. Giula 11 »	8. Șimleu 19 »
6. Oradia 6.8 »	9. Zălau 4 »
7. Sighetul M. 9.7 »	

III. Banat

1. Becicherec 10/0	5. Lugoj 34 »
2. Biserica Albă. 8 »	6. Panciova 2 »
3. Caransebeș 55 »	7. Vârșeț 2 »
4. Chichinda 2 »	

E de interes a se ști, că mai mulți Români sunt în orașele următoare: Ocna Sibiului 2642 suflete, Bistrița 3753, *Brașov 11.248*, Cluj 6039, Făgăraș 2292, Hațeg 1337, Deva 2509, Orăștie 3619, Hunedoara 1987, *Sibiu 7106*, Sebeșul săsesc 4857, Dej 2323, Mediaș 2309, Sighișoara 2800, Turda 2768,—în Ardeal.

Iar în Ungaria: *Arad 9556*, Oradia Mare 3335, Caransebeș 3305, *Lugoj 5564* și *Temișoara 4014*.

Orașe maghiare sunt 76, germane 20, slovace 23, sârbești 3.

VII.

Repartizarea.

După cum am văzut, majoritatea covârșitoare a Românilor locuiește în sate. Cele

2.981 comune române, cu 1.680.161 suflete, cu un teritor de 11.450.347 jugăre. Restul Românilor trăiesc în orașe și în satele mixte, maghiare, germane etc.

Imprejurarea că trăim în sate mici, nu ne-a fost de loc prielnică dezvoltării. Nici viața comunală nu s'a putut dezvolta, nici în ce privește cartea, învățătura, n'am putut merge înainte. Așa se și înțelege, că dintre toate neamurile din patrie (afară de pușinii Ruteni, Ruși), între Români se găsesc cei mai mulți neștiutori de carte. Imprejurării acesteia putem să mulțumim și faptul că am rămas Români, nu ne-am desnaționalizat, ci ne am păstrat obiceiurile așa cum le-am moștenit dela strămoși. Pe așa întindere mare și în așa sate mici, stăpânirea nu se putea gândi să facă școli cu scop de a maghiariza, ci din sărăcia noastră ori am ridicat școli nouă, și le-am susținut cum am putut, ori că am rămas fără școli, dar și la adăpost de încercările de maghiarizare. Iată cauza pentru care noi am dat cel mai puțin și foarte neînsemnat contingent de maghiarizare, pe când Germanii, cari populau orașele, s'au pierdut în

mulțime de locuri (întâi de toate în capitala Budapesta), după cum pier și Slovacia dela orașe.

Făcând o asemănare între Români și Slovaci, Balogh Pál (în cartea sa citată dejă) ajunge la următoarele concluziuni:

«Puterea poporului românesc diferă substanțial de aceea a Slovacilor. Aceștia au pornit spre ofilire în mijlocul crizelor economice, pe când Românii se mențin, și chiar înfloresc, cu toate crizele. Numărul comunelor celor mai mici (până la 500 suflete) între Români este numai de 985, pe când numărul comunelor mici slovace, micșorate mai ales în urma emigrărilor, este de 1.523; în în privința mărimii celorlalte comune, *Românii îi întrec pe Slovaci*. Numărul comunelor mici mai dezvoltate (500—1.000 suflete, este de 1180 între Români, între Slovaci de 717, a comunelor mijlocii (1—5 mii suflete) române 795, a Slovacilor 444. Numai în ce privește comunele *mari* și *mai mari*, Slovacia îi întrec pe Români; comune cu caracter de opid, Români au 21, Slovacia 27. Din aceste direcții opuse ale dezvoltării ce-

lor două popoare, se poate trage concluzia că mai de mult Slovaci erau mai tari și Români mult mai slabi: comunele mijlocii române erau atunci comune mici, iar cele mici mai dezvoltate, abia vor fi fost la începutul formațiunii: cele mai mici abia vor fi existat cel mult ca niște colonii de munte ori grupări de case.»

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Dăm mai la vale un tablou care arată cum sunt grupați Românii în diferitele comitate.

COMITAT	Români	Unguri	Germani	Sârbi	Români	Unguri	Germani	Sârbi	Români	Unguri	Germani	Sârbi	Români	Unguri	Germani	Locuiesc pe
	locuiesc în grupe de la 100—500				locuiesc în grupe de la 500—1000				locuiesc în grupe peste 1000				locuiesc în orașe			kilomet. pătrat
I. Ardeal																
1. Alba-de-jos .	48	19	—	—	73	5	1	—	52	3	—	—	4	4	3	59.3
2. Bistrița Năs.	44	—	—	—	29	—	—	—	8	—	—	—	—	—	—	28.6
3. Brașov . . .	2	13	9	—	14	1	4	—	8	10	12	—	—	—	—	63.7
4. Cojocna . . .	103	55	3	—	93	30	1	—	32	8	3	—	2	2	1	42.2
5. Făgăraș . . .	8	—	—	—	43	—	—	—	35	—	—	—	—	—	—	38.2
6. Hunedoara .	111	27	11	—	53	5	2	—	48	2	—	—	47	4	4	39.0
7. Muraș-Turda	55	71	1	—	28	53	2	—	16	—	1	—	2	2	2	42.9
8. Sibiu	12	6	11	—	32	—	12	—	35	28	10	—	2	2	2	46.2
9. Solnoc-Dob.	156	48	10	—	113	12	1	—	32	6	—	—	1	1	1	49.8
10. Târn.-Mare .	68	17	36	—	68	54	1	—	3	3	9	—	2	2	2	43.6
11. Târn.-Mică .	50	29	—	—	38	18	12	—	11	4	5	—	1	1	1	63.7
12. Turda-Arieș	48	25	12	—	54	14	—	—	31	10	—	—	1	1	—	45.9
II. Ungaria																
1. Arad	65	34	14	—	48	13	3	—	73 ¹⁾	27	8	—	1	1	1	55.3
2. Bihor	196	59	16 ⁶⁾	6	135	35	—	3	50	94	—	1	1	1	—	49.8
3. Caraș-Sever.	74	17	31	—	137	4	12	—	17 ³⁾	5	104 ⁴⁾	—	2	2	2	40.2
4. Maramuraș .	3	—	—	—	10	—	—	—	34	—	—	—	—	—	—	31.9
5. Sălăgiu	81	44	—	—	90	15	—	—	26	17	—	—	2	2	—	54.3
6. Sătmar	60	55	9	—	70	64	11	—	30	60	1	—	2	2	2	55.8
7. Temeș	43	49	49	14	52	13	12	11	64 ²⁾	6	45	20	2	2	2	58.3
8. Torontal ⁵⁾ .	12	59	51	12	9	21	32	10	28 ⁸⁾	31	57	62	2	2	2	59.4

1) Aproape jumătate din ele trec și peste 2000 suflete. — 2) 11 peste 2000 suflete iar 3 peste 3000. — 3) Cele mai multe trec și peste 2000 suflete. — 4) 4 dintre ele sunt colonii recente. — 5) Slovaci sunt: 3 comune de fiecare grup și 1 oraș. — 6) Dela 100 în jos multe. — 7) Românii au majoritatea în 3. — 8) Sunt și de 4—5000 locuitori.

Grupările mai mici de 100 suflete nu le-am însemnat. E de observat de altfel, că în privința asta stăm bine: minorități de câte 10-15-20 suflete, cari se pot ușor perde în majoritățile maghiare ori de alt neam, noi nu prea avem. Pe când minorități neînsemnate sunt aproape în toate satele românești. Acestea sunt compuse din slujbașii de stat, comunali și comitatensi (județ), cari și dacă nu vor fi toți de origine neaoși ungurească, reprezintă însă cu tenacitate politica de stat și fac populației române imense mizerii.

Iată de altfel cum se repartizează naționalitățile din țara întreagă:

7.548.643	Unguri	loc. în 4.718 com.	mag.	pe terit. de 21.231.155 jug.
2.680.161	Români	" " 2.981*	rom.	" " " 11.950.347 "
1.982.348	Slovaci	" " 2.711	slov.	" " " 6.538.559 "
1.726.168	Germani	" " 1.114	germ.	" " " 4.561.104 "
483.341	Sârbi	" " 149	sârb.	" " " 1.567.512 "
429.341	Ruteni	" " 612	rutene	" " " 2.300.699 "

Teritoriul mare la Ruteni, Români și Slovaci se explică prin faptul, că ei locuiesc mai ales în regiuni muntoase. Tot împrejurarea asta face ca ei să fie împrăștiați în atâtea sate.

VIII.

Viața familiară.

Pavăza neamului românesc este dragostea pentru vatra strămoșească. În toată țara nu este un al doilea popor care să țină mai mult la familia și satul său, cum ține Românul. Unde și între cine s'a născut, acolo-i place să trăiască și nu e pentru el gând mai mistuitor, decât că va trebui să se înstrăineze de satul său, de părinți și de frați, nici jale mai mare decât să moară «în străini».

De aceea, pe când Ungurii de pe câmpia bogată emigrează pe an cu sutele de mii, Românii continuă a trăi viața necăjită și grea în satele lor sărace, dar nu-și părăsesc căminul.

Când s'a făcut ultimul recensământ, s'au și găsit în comuna lor natală :

Români 926 dintr'o mie.

Unguri 857 » »

Germani 808 » »

Slovaci 843 » »

Luați numai bărbații, s'au găsit că trăiesc în satul natal :

Români	408	dintr'o mie.
Sași	403	» »
Slovaci	358	» »
Unguri	357	» »

Nu-i vorbă, alipirea asta de casa părintească și de satul natal, în lupta vieții aduce cu sine și o mulțime de scăderi [și pierderi economice. Ani de zile stau fabricile din apropiere, fără ca Românii să se angajeze lucrători în al treilea sau al patrulea sat, ci se aduc lucrători străini. Tot așa, nu-și dau bucuros băeții să învețe meșteșug ori comerț. Li-e teamă că se vor înstrăina de cei d'acasă, de obiceiurile și portul strămoșesc. Dacă s'a dus cineva din satul lui și s'a întors îmbrăcat în dulama (șuba) satului unde a stat, acesta este considerat ca «înstrăinat» și ajunge obiect de răs, dacă nu de ură chiar. Și sora rămasă acasă la părinți, primește cu sfială pe sora întoarsă dela oraș, unde a servit, și dacă e în «haine nemțești» (tot ce nu-i costum național este nemțesc!), greu se hotărăște să iasă cu ea între oameni. «Ne râde lumea», — zice. «Lumea» pentru ea e satul ei.

Când îndemni pe țăran să-și dea băiatul,

să învețe vre-un meșteșug în oraș, îți răspunde: «Ce? Să-l dăm între străini, să-și lepede portul și când să ne fie de ajutor, să-l știm că se ține (trăește necununoscut) te miri cu ce zdreanță»... Iar mamele își plâng fiii cari merg «la cătănie» nu de frica greutății «slujbei împărătești», ci li-e că «s'or înstrăină de casă».

Cât privește căsătoriile e aproape exclus ca țăranul român să ia de nevastă o străină. Abea dacă în clasa mijlocie se întâmplă căsătorii mixte. Și atunci, dacă părinții sunt țărani, nu se pot mângâia viața lor întreagă de nenorocul fiului lor, și de cumva se întâmplă ca fiul rătăcit să alunece până la păcatul de a-și părăsi confesia de dragul nevestei ori (cazul mai des) al unor interese, părinții și rudenii îl consideră mort, nu-i mai calcă pragul. Tot așa îl disprețuește neamul întreg. Avem în privința asta nenumărate exemple. Intre altele, știm un caz recent și caracteristic. Un tânăr român (destrăbălat de altfel), ca să ajungă în slujbă și să fie protejat de fibirău (subprefect), care are dreptul discreționar de candidare, a luat o unguroaică, a trecut și el la catolicism și pe deasupra și-a schimbat și

numele, maghiarizându-l. Ei bine, zadarnic l'a candidat fibirăul, nu s'au aflat români cari să-l aleagă notar, ci au preferat să aleagă ovrei și unguri, dar pe păcătosul renegat l-au repudiat.

În privința tendinței de a întemeia familie, românii stau la locul al doilea. În țara întreagă, dintr'o mie de flăcăi până la vârsta de 20 ani, s'au aflat căsătoriți (la 1900):

Sârbi. . 29 bărbați, 156 femei. Total 185

Români. 10 » 157 » » 167

Unguri. 8 » 123 » » 131

Slovaci. 5 » 86 » » 91

Ruteni . 6 » 149 » » 155

Sași . . 3 » 135 » » 138

Șvabi. . 1 » 35 » » 36

Media generală (la căsătoriții până la 20 ani) fiind în țară 134,—8 bărbați și 125 femei, — rezultă că peste această medie trec numai Sârbii și Românii.

Românii își păstrează acest loc și în ce privește pe cei trecuți de vârsta tinereții.

Media generală, în țara întreagă, a acestora este 682 căsătoriți (263 bărbați și 419 femei).

Trec de această medie :

Românii .	cu 707	căsătorii	dintr'o mie
Rutenii	» 723	»	»

Sub medie sunt:

Ungurii .	cu 671	căsătorii	dintr'o mie
Sașii . . .	» 678	»	»
Slovacii . .	» 654	»	»

Cercetând situația celor bătrâni, vom afla că în țara întreagă, dintr'o mie sunt căsătoriți 511, dintre cari 343 bărbați și 168 femei; văduvi 457, dintre cari 137 bărbați și 322 femei. Durere, în ce privește văduvia la vârsta aceasta, ocupăm locul întâi: în părțile locuite de Români sunt adică 471 cazuri de văduvie, 160 bărbați și 311 femei (dintr'o mie).

Mai rare sunt cazurile de văduvie între Șvabi (Nemții din Banat și Ungaria): 137 bărbați și 302 femei.

Divorțurile sporesc, la toate neamurile, dela 1895 încoace, de când s'a pus în aplicare legile numite politico-bisericești, cari permit numai căsătoria civilă, fără cea bisericească.

Privitor la cei ce formau familiile române, iată cum se împărția după vârstă:

Românii de peste Carpați.

	<u>masc.</u>	<u>fem.</u>
adolescenți	189.36	189.47
tineri	35.94	40.89
maturi	76.46	85.23
în puterea vârstei . .	168.24	159.66
bătrâni	27.93	26.05

In acelaș timp au fost între Români (la o mie :

necăsătoriți	266.19	bărbați	237.30	femei
căsătoriți	213.21	»	214.61	»
văduvi	17.98	»	48.74	»
divorțați	0.30	»	0.45	»

Media căsătoriților — de toate etățile — în țara întreagă este 203.06 bărbați, 216.19 femei. Pe lângă Români au mai trecut de medie, Sârbii (212 la mie) și Sașii (207 ‰), Ungurii doar că ating media (203.56):

Dintre aceștia au fost :

Muncitori agricoli	805.953
Susținuți de cei mai sus . . .	1.193.774
Lucrători cu ziua	185.173
Susținuții lor	163.130
Intelectuali	19.932
Susținuți lor	44.920
Diferite ocupațiuni	5.344

Sușinuții lor	5.911
Industria și comerțiu	155.833
Sușinuți de cei mai sus	226.693
Rentieri și pensionari	17.468
Sușinuții lor	15.554
Oficanți	4.970
Sușinuții lor	8.753
Ocupațiuni necunoscute	1.156
Sușinuții lor	8.456
Arestanți	3.238

E de observat, că cei mai de sus nu-s numai Români, ci statistica a făcut această numărare fără a distinge după naționalitate. O mare parte dintre intelectuați, industriași, comercianți, rentieri și pensionari, precum și oficanți nu sunt Români.

Este însă o statistică și după națiooalități, care ne arată că dintr'o mie sunt între

	<u>Rom.</u>	<u>Sași</u>	<u>Ruteni</u>	<u>Slov.</u>	<u>Sârbi</u>	<u>Ung.</u>	<u>Șvabi</u>	<u>Med. j.</u>
Economie	633.88	557.26	536.74	536.63	527.94	481.54	431.39	523.44
Muncitori	197.05	231.42	312.05	234.21	282.32	268.54	335.92	252.24
Ind. com.	122.87	158.20	110.33	172.84	132.38	182.98	172.15	164.54
Intelectuali	26.17	34.67	29.56	29.50	25.28	35.57	26.94	32.04
Rent. pens.	14.59	14.93	11.04	19.57	24.43	21.32	30.72	19.42

După cum se vede, Românii ocupă locul întâi în ce privește îndeletnicirea cultivării

pământului. Durere însă : numai în ce privește *numărul*. În privința muncii, în locul întâiu sunt Șvabii. Ei știu munci pământul mai bine și mai cu folos.

Dintre toate neamurile, Românii au cele mai puține trebuințe, se mulțumesc cu puțin și astfel nu-și dau silința a munci mai intensiv pământul. Este însă adevărat și aceea, că o mare parte a Românilor locuiește la munte, unde nu-i pământ arabil. Asta e și cauza pentru care o parte mare dintre Români se nutrește cu porumb.

Cauza sărăciei (și a emigrărilor în America) sunt și salariile mici. După chiar arătarea ministerului de agricultură, făcută la 1902, iată cum erau plătiți muncitorii agricoli.

Salarul bărbaților Salarul femeilor

	<u>fără mânc.</u>	<u>cu mânc.</u>	<u>f. mânc.</u>	<u>cu mânc.</u>
Primăvara	112 fil.	81 fil.	83 fil.	56 fil.
Vara	176 »	130 »	118 »	86 »
Toamna	148 »	93 »	92 »	65 »
Iarna	92 »	64 »	69 »	48 »

Acestea sunt mediile generale. Intre Români, în cele mai multe cazuri salariile sunt

sub medie și iarna n'au nici o ocupație, ci trebuie să trăiască o familie întreagă din cele 300—400 corcane cât câștigă capii familiei pe an.

* * *

În privința moralității, e un fenomen trist de înregistrat: la 1900 dintre 62.940 născuți în sânul bisericii gr. or. române au fost 9643 copii din părinți necăsătoriți. Tot atunci, dintre 12.175 perechi 617 nu s'au căsătorit și bisericește; la 1902 numărul acesta a crescut (1232 din 13.105 perechi).

IX.

«Cătanele» române.

Nu noi o spunem, ci e scris în istoria luptelor armatei împărătești, că regimentele române sunt cele mai brave. S'au făcut vrednice, în diferite lupte mari, de laudele și ale împăraților și ale dușmanilor.

Iar dacă este adevărat, că puterea de viață a unui popor se poate judeca de pe contingentul de recruți înrolați în armată, despre

Românii din statul ungar se poate susține că ocupă locul de frunte.

Dintr'o mie de tineri cari au tras la sorți în anul 1892 de pildă, s'au găsit buni pentru miliție:

Bistrița . . .	s'au recr. ca buni p. serv. milit.	342
Orăștie . . .	» » « » » » »	269
Teмишоара.	» » » » » » »	283
Cluj . . .	» » » » » » »	274
Sibiu . . .	» » » » » » »	243
Arad . . .	» » » » » » »	219
Alba-Iulia.	» » » » » » »	218
Caransebeș	» » » » » » »	192

Cercurile de recrutare mai sus arătate sunt *românești*.

Și mai mult iese la iveală buna calitate a recruților români dacă îi comparăm cu celelalte neamuri.

Să luăm de pildă pe Unguri. Vom afla că cele mai neaoșe cercuri ungurești stau mult îndărățul celor românești.

S'au recrutat anume dintr'o mie de tineri în cercul

Kaposvár	130
Dobrițin	306
Kecskemét	306

Făcând o asemănare, vom vedea că și minimul și maximul românesc este mult superior celor maghiare.

Dintre celelalte naționalități ne sunt superioari *Germanii*, cari au dat, *pro mille*, la

Zombor 405

Brașov 189

iar *Sârbii*:

Neoplanta 398

Becicherecul mare 343

Rămân însă mult îndărățul nostru *Slovacii*, cari dau la

Pojon 164

Trenciu 166

Eperjes 162

și *Rutenii*, cari dau la

Muncaci 179

Ungvar 82

Media generală din țară fiind 224, vedem

că dintre cercurile de recrutare române numai 3 n'au trecut peste medie.

Contingentul celor fugiți de armată între Români îl dau mai mult cei dela Sibiu și Orăștie. Sunt cauze *economice* însă la mijloc, iar nu sila de a sluji împăratului. Dovadă că în 1903, când din cauza *ex-lex*-ului nu s'a putut ține recrutarea obișnuită, singure aceste două regimente au putut înregistra cu contingentul necesar *prezentat de bunăvoie* (1).

(1) Fapt pentru care M. Sa. Impăratul Francisc Iosif i-a și lăudat. Privitor la această prea înaltă laudă «Osterreishisches Tagblatt» din Viena a scris în Iulie :

«In 24 l. c. a serbat regimentul de infanterie 50 aniversarea 38-a a luptei dela Custozza, la care regimentul acesta a luat partea cea mai însemnată Regimentul. compus aproape numai din Români, a dat în lupta aceasta dovezi strălucite de vitejie. La serbare s'a citit un ordin de zi, în care se zice, că Majestatea Sa zilele trecute când a primit în audiență pe comandantul regimentului, și acesta i-a raportat cum recruții Români pe vremea *ex-lex*-ului s'au înștiințat de bunăvoie la arme, a zis :

„Așă? De bunăvoie s'au înștiințat la arme? Foarte frumos! Asta-mi place mult! O purtare vrednică de cea mai mare laudă!“

N'are însă a se compară numărul Românilor absenți dela asentare cu a Slovacilor de pildă, cari dau următorul tablou :

Eperjes 415

Trencen 144

și al Rutenilor. cari ne înfățișează următorul tablou :

Ungvar 413

Muncaci 134

E de însemnat că Românii sunt nu numai în aceste 8 regimente cu majoritate covârșitoare românească, ci ei formează procente însemnate și în regimente cu majoritate maghiară, germană, sârbă și ruteană. Prêtutindeni «feciori» români, cum își zic, fac cinste, iar cât despre ofițerii români, ei au făcut și fac mândria armatei austro-ungare. Generali Doda, Seracin, Trapșa, colonelul Ursu și alții, au decis isbânzi în războaie mari purtate de Împăratul Francisc Iosif.

X.

Starea culturală.

Stăm rău în ce privește știința de carte. Mai ales dacă vom face asemănare între noi

și celelalte naționalități. Au știut carte, în decenul trecut, dintr'o mie de Români ortodocși 208, iar dintre cei greco-catolici (uniți) 132

În țara întreagă au știut carte dintr'o mie:

Germani	629
Unguri	537
Slovaci	527
Croați	477
Sârbi	319
Români	144
Ruteni	131

Luată după teritor, Românii Ardeleni stau mai rău cu știința de carte decât cei din Ungaria propriu zisă.

În Ungaria dintr'o mie Români știu carte 153

» Ardeal » » » » 137

De altfel, peste tot statul ungar, nu strălucește în privința științei de carte, deoarece mai bine de jumătate din populația țării (dela vârsta de 6 ani în sus!), 520 dintr'o mie, nu știu carte. Numărul — ori mai bine : procentul Ungurilor știutori de carte e sporit prin numărul mare al Ovreilor (socotiți cu Ungurii la un loc) cari în părțile de peste Dunăre știau carte 750 dintr'o mie, în părțile nordice ale țării

634, iar pe Alföld (Câmpie) și Banat 648 dintr'o mie. În Ardeal 534 dintr'o mie.

Cauza neștiinței noastre de carte este în primul loc faptul că până la 1848 nici n'am fost recunoscuți de națiune, ci eram iobagii nemeșilor (boeri, nobili) unguri, cari nu și-au bătut capul cu instrucția noastră. Organizare bisericească, școlară avem abia dela 1868 încoace, grație Statutului-Organic pe care Francisc Iosif I l-a acordat bisericii române ortodoxe, care până la 1864 fusese supusă patriarhiei sârbești de la Carloviț.

A doua cauză este faptul că mare parte locuiau împrăștiați, în sate (cătune) mici, unde nu se poate susține școala. E apoi sărăcia la mijloc și prigonirile de tot felul, căci mai ales școalele române sunt luate la țintă de guvernele maghiare. E de mărturisit însă și un păcat: suntem nepăsători, tembeli chiar.

Din fericire, în anii din urmă s'au făcut sforțări mari pentru luminarea poporului.

Iată un tablou despre starea culturală în comitatele locuite de Români:

Starea culturală în comitate.

No. curent	COMITATUL	Au știut citi și scrie civili	Au știut citi și scrie civili și militari		Au știut carte din întreaga populație		Dintre cei mai mari de 6 ani		Dintre toți	Mănumi de bani	Din întreaga populație au fost la 1900																														
			percen. 1890	percen. 1900	percen. 1890	percen. 1900	percen. 1890	percen. 1900			percen. 1900	%																													
												Romani	Unguri	Germ.	Sarbi	Ruteni	Slovaci																								
I. Ardeal																																									
1	Alba-de-Jos.	54281	180434	16.7	25.9	20.1	30.5	26.5	31.2	78.8	16.9	3.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—																				
2	Bistrița-N.	46584	47420	32.8	39.6	38.5	46.3	39.8	46.5	69.2	7.0	22.0	—	—	—	0.1	—	—	—	—	0.1																				
3	Brașov	59284	61689	56.9	64.0	67.4	74.9	64.6	75.1	35.7	31.9	31.4	—	—	—	—	—	—	—	—	0.2																				
4	Cojocna	44566	44683	16.4	21.8	19.7	25.7	21.9	25.8	68.6	26.8	3.6	—	—	—	—	—	—	—	—	—																				
5	Făgăraș	37088	37564	29.5	40.2	35.5	47.3	40.5	47.6	90.2	5.3	3.9	—	—	—	—	—	—	—	—	—																				
6	Hunedoara	63946	64620	13.3	21.1	15.8	24.7	21.3	24.9	84.7	10.6	3.0	—	—	—	—	—	—	—	—	0.2																				
7	Murăș-Turda	62650	62773	27.5	35.2	33.3	41.8	55.2	41.2	38.8	57.9	5.8	—	—	—	—	—	—	—	—	—																				
8	Sibiu	85605	88931	43.8	52.7	51.6	61.6	53.5	62.3	66.0	4.2	28.8	—	—	—	—	—	—	—	—	—																				
9	Solnoc-Dob.	41928	42364	13.1	17.7	15.7	20.8	17.9	21.0	76.3	19.9	3.0	—	—	—	—	—	—	—	—	0.1																				
10	Târnavă-Mare.	75817	76275	45.6	52.4	53.6	61.4	52.6	61.5	42.7	11.6	42.7	—	—	—	—	—	—	—	—	—																				
11	Târnavă-Mică.	35198	35539	24.2	32.4	29.2	38.2	32.5	38.4	50.8	29.7	17.6	—	—	—	—	—	—	—	—	—																				
12	Turda-Arieș	36582	36687	17.9	22.8	21.6	27.0	22.8	27.1	72.9	25.4	0.4	—	—	—	—	—	—	—	—	—																				
II. Ungaria																																									
1	Arad	103208	103538	24.8	31.3	29.8	37.7	31.4	37.9	65.0	21.8	10.5	0.1	—	—	—	—	—	—	—	1.6																				
2	Bihor	205572	205890	34.6	39.0	42.3	46.8	39.1	46.8	44.8	53.2	0.4	—	—	—	—	—	—	—	—	1.3																				
3	Carăș-Severin.	163164	164569	27.8	37.0	32.4	42.8	37.1	42.9	74.2	4.8	12.4	2.9	0.2	—	—	—	—	—	—	0.9																				
4	Maramurăș	53699	54156	14.4	17.4	17.6	21.2	17.5	21.3	24.2	13.7	15.3	—	—	46.4	—	—	—	—	—	0.2																				
5	Sătmar	133906	145367	32.9	39.4	40.1	47.8	39.4	47.4	34.6	61.6	3.3	—	—	—	0.1	—	—	—	—	0.1																				
6	Sălăgiu	57071	57316	21.5	27.6	26.2	32.7	27.6	32.8	60.6	36.9	0.7	—	—	—	—	—	—	—	—	1.4																				
7	Temeș	186089	187583	38.1	46.9	46.0	54.8	47.1	55.0	41.0	9.1	32.9	13.8	—	—	—	—	—	—	—	0.6																				
8	Torontal	285114	285216	40.0	48.4	48.0	57.2	48.5	57.2	14.9	18.9	29.9	31.2	—	—	—	—	—	—	—	2.6																				

Școalele primare. — Școale primare au avut (la 1900) Românii ortodocși după cum urmează:

1. Diecesa Aradului . . .	666	
2. » Caransebeșului.	341	
3. Archidieceasa Sibiului.	977	<u>Total: 1984</u>

Iar Românii uniți:

1. Archidieceasa Blajului.	527	
2. Diecesa Gherlei . . .	502	
3. » Orăziei Mari.	182	
4. » Lușojului . . .	84	<u>Total: 1295</u>

— BCU Cluj / Central University
Suma totală: 3279

Dela 1900 încoace școalele gr. or. române au mai sporit cu 6. Pe teritoriul metropoliei gr. or. mai sunt apoi: 69 școale comunale, 440 școale de stat și de alt soi (societăți, grănițerești) 193, cari nu sunt sub autoritatea mitropoliei.

* * *

La școalele ortodocse române au funcționat în anul 1900:

1. Diec. Aradului . . .	634	înv. cu	444.346	côr. sal.
2. » Caransebeș . . .	234	» »	190.091	» »
3. Archid. Sibiu . . .	955	» »	577.723	» »
Suma totală .	1.866	»	1.212.160	» »

Școalele gr.-catolice române s'au repartizat:

1. Archidieceasa Blajului . cu 527 învățători
2. Diecesa Gherlei . . . » 500 »
3. » Oradia M. . . » 180 »
4. » Lugojului . . . » 76 »

După raportul (din 1903) prezentat congresului național bisericesc din Sibiu, la 1900, școalele române *gr.-orientale*, au fost frecventate după cum urmează:

		<u>Oblig. a frec. au fost</u>
Diecesa Aradului . . .	b. 24.678 f. 18.019	39.433 b. 32.680 f.
„ Caransebeș . . .	„ 11.636 „ 8.943	29.760 „ 28.611 „
Archid. Sibiului . . .	„ 35.439 „ 28.357	54.911 „ 48.670 „

Ceeace face în procente:

Diecesa Aradului	62.6%	băcți	55.0	fete
» Caransebeșului	40.4	»	31.2	»
Archid. Sibiului	63.8	»	52.1	»

Școalele române gr. catolice au fost frecventate după cum urmează:

Archidieceasa Blajului	55.890	(băcți și fete) ¹⁾
Diecesa Gherlei . . .	77.835	» ²⁾
» Lugojului :	13.604	» ³⁾
» Oradia Mare	18.369	»

¹⁾ In 1902.

²⁾ și ³⁾ după sematismele din 1900 atâția au fost obligați să umble la școală adică. De sigur însă, că n'au frecventat școala un procent mai mare decât în diecesele gr. or.

Școlile secundare:

Iată situația la 1903—1904 :

No. curent	ȘCOALA SECUNDARĂ	DIRECTOR	Numărul profesorilor	Numărul elevilor	Au absolvit	
1	Seminarul din Arad	Rom. R. Ciorogariu	7	97	60	
2	Seminarul din Caransebeș . . .	Iuliu Olariu . . .	7	35	10	1902—3
3	Seminarul din Sibiu	Dr. E. Roșca . . .	6	—	—	
4	Seminarul din Blaj	Dr. Isidor Marcu .	18	60	15	
5	Semin. din Gherla	Ioan Georgiu . . .	5	57	14	
6	Prepar. din Arad	R. R. Ciorogariu	12	152	111	
7	Preparandia din Caransebeș . . .	Patriciu Drăgălina	8	83	—	} 1901—2
8	Prepar. din Sibiu .	Dr. E. Roșca . . .	8	146	—	
9	Preparand. din Blaj	George Munteanu	9	111	36	
10	Prepar. din Gherla	Alexandru Bene .	7	136	39	
11	Prepar. din Oradia	Dr. August Luran	8	58	16	
12	Liceul din Brașov	Virgil Onițiu . . .	23	399	35 ¹⁾	
13	Liceul din Blaj . .	Iosif Hossu	17	518	—	
14	Liceul din Beiuș .	Ioan Butean	15	414	53	
15	Liceul din Năsăud	Ioan Gheție	15	298	21	
16	Gimnaz. din Brad	Dr. P. Opreșa . . .	7	110	23	
17	Școala comercială din Brașov . .	Arseniu Vlaicu . .	11	79	23	

1. La școala secundară de fete din Blaj au funcționat 15 profesori, director e S. Nestor; eleve înscrise 83, abs. 12.

2. La școala secundară de fete din Sibiu au funcționat 15 profesori și profesoare: director este dr. V. Băloga; eleve înscrise 98, absolvente 36.

3. La școala secundară din Arad au funcționat 4 profesori, director e V. Goldiș, eleve înscrise 42.

4. La școala secundară din Beiuș au funcționat 7 profesoare și 2 profesori. Director V. Ștefănică; eleve înscrise 91, absolvente 12.

Bisericile. — După raportul prezentat ultimului congres național bisericesc (deschis la Sibiu în $1/_{14}$ Octombrie 1903), situația *bisericeii gr. orientale române* din statul ungar la sfârșitul anului 1900 era următoarea:

(¹) 19 au fost în cl. VIII gim. restul în IV reală.

	Arhidie- ceza Sibiu	Arad și Oradea-Mare			Caransebeș	Total
Protopresbiterate îndeplinite . . .	31	10+	6=	16	11	58
Pttopresbiterate vacante	3	1+	=	1	—	4
Comune biseric. matere	937	310+	266=	576	320	1833
Comune biseric. filie.	291	114+	265=	379	39	709
Parochii (posturi de parochi) si- stematizate . . .	970	393+	266=	659	386	2015
Biserici	1065	341+	297=	638	333	2036

După șematismul dela 1900, în sânul bi-
sericeii române erà următoarea situație:

1. Archidieceza Blajului . cu 711 parochii și 648 pr
2. Dieceza Gherlei . . . » 489 » » 511 »
3. » Oradia M. . . » 168 » » 168 »
4. » Lugoj » 163 » » 157 »

Făcând o socoteală minimală numai, se
poate susține că Românii din statul ungar
cheltuiesc anual

pentru biserici 3.546.000 coroane
« școli primare 3.110.370 »

Întreținerea celor 4 consistoare (la Oradia e vicariat) ortodoxe și tot atâtea gr. catolice, costă peste 300.000 coroane, iar întreținerea școlilor secundare să o evaluăm numai la 400.000 cor., nu e de loc exagerată afirmarea, că din banii proprii, iar nu ai statului. *dăm anual 7¹/₂ milioane coroane pentru cult și instrucția națională.*

Reuniuni culturale sunt puține. Mai importantă este «Asociațiunea» cu sediul comitetului în Sibiu. La 1904 avea 47 despărțăminte, cu 1563 membri. La sfârșitul anului 1903 avea 676.213 coroane, ceea ce după o viață de 44 ani nu e tocmai mult.

«Asociațiunea națională» din Arad are 215 membri și 12.000 coroane avere.

«Societatea pentru Fondul de teatru român» avea 322 membri, iar averea atinge cifra de 400.000 coroane.

Reviste literare: «Luceafărul» în Sibiu, «Vatra școlară» și «Revista Teologică», tot în Sibiu, «Revista politică și literară în Blaj»

Reviste economice: «Bunul Econom», în Orăștie, «Revista Economică», în Sibiu.

Reviste bisericești: «Biserica și Școala» în Arad, «Foaia Diecesană» în Caransebeș.

Ziare policice: «Gazeta Transilvaniei», în Brașov, «Telegraful Român», în Sibiu, «Tribuna», în Arad, «Lupta» în Budapesta, «Dreptul» în Lugoj, «Unirea» în Blaj (asta e și organ bisericesc).

Foi pentru popor: «Foaia Poporului», Sibiu, «Țara noastră», Sibiu, «Poporul Român», Budapesta, «Gazeta de Duminică», Simleu, și numerii de Duminică ai «Tribunei» și «Gazetei Transilvaniei».

XI.

Averea.

Românii cari în trecut, pe vremea iobăgiei au ajuns la titlul de nobleță și la averi mari, s'au maghiarizat toți. Desrobirea nu ne-a ajuns deci având între noi oameni bogați, boeri cu moșii întinse, ci dintr'un popor de iobagi am ajuns ceea ce suntem azi : stăpâni pe sute de mii jugăre (pogoane fălci) pământ și bănci cu zeci de milioane capital și depuneri.

Ce progres am făcut în privința asta se

va putea judeca numai având în vedere că prima bancă română s'a înființat abia înainte cu treizeci ani, de fostul învățator în Reșinar, Visarion Roman, (banca «Albina» din Sibiu, cea mai puternică azi !)

La 1903 cele 93 bănci române aveau deja 80.599,386 coroane (active) și un profit net de 4.697 539 coroane.

Toate băncile române dau o parte însemnată a veniturilor lor pentru scopuri culturale și filantropice. O mulțime de instituțiuni culturale însemnate sunt ajutate și chiar înființate de băncile române. Cele mai mari bănci sunt «Albina», fondată în Sibiu la 1872, capital 1.200.000 cor. «Victoria», fondată în Arad la 1887, capital 1.200.000 cor. «Ardeleana», fondată în Orăștie la 1885, capital 500.000 c., «Bihoreana», fondată în Oradia Mare la 1898, capital 600.000 c.

În ultimii ani s'au mai întemeiat multe, iar capitalul de fondare se urcă pretutindeni, tot așa și depunerile.

* * *

Pe teritor locuit de Români s'a găsit, la 1900 următoarea stare :

Proprietăți de mari păduri	Mari proprietăți	Proprietăți mijlocii	Mici proprietăți	TOTAL	Vine pecâte o mică pro- prietate media în jug. cadas.
1901	980	2911	632172	637154	

Teritor în jugăre
cadastrale:

Pământ arător	—	527704	323101	2778847	3629652	4.40	
Grădini	—	14214	9247	210711	234142	0.33	
Loc de vie	} pusă.	—	5717	4536	30909	41062	0.5
		} nepusă	—	—	26858	26858	0.4
Lac cu trestie	—		3085	965	3420	7470	0.0
Fânețe	—	154055	90152	1087091	1331408	1.72	
Pășune	—	305926	78917	1246147	1630990	1.98	
Pădure	2306960	1102299	147742	334677	3891408	0.53	
Pământ necultivat.	+	67035	11938	381769	460742	0.6	

BCU Cluj / Central University Library Cluj

È de observat, că datele statistice de mai sus se referă la *provincii*, nu la singuratici luați după *naționalitate*. Se știe însă, că printre români sunt și proprietari (mai ales *marii* maghiari și ovrei). Așa dar tabloul de mai sus nu arată precis numai proprietatea română. Dacă vom considera însă faptul că pe teritor socotit maghiar și german (în comitatele bănațene și în Ciănad) avem pe cei mai cu stare Români, tabloul de mai sus aproape-aproape arăți situația averii românești.

E mare însă numărul românilor așa ziși «jeleri», cari n'au decât căscioara, ba mulți nici atâta. Și ce e mai rău: aceștia locuesc prin sate în apropierea cărora nu sunt mari proprietăți, unde să afle peste an de lucru, nici fabrici, mici exploatări de paduri, de mine etc., pe când în provinciciile (teritoriul) maghiare și dacă sunt foarte mulți jeleri, aceștia au de lucru pe întinsele latifundii (majorate).

Media micilor proprietăți în țara întreagă este de 9106 jugăre eadastrale.

Pe teritor	maghiar	este de	8.37	jud.	cad
»	»	<i>român</i>	»	»	9.65
»	»	slovac	»	»	8.82

Pe teritor rutean	este de	11.15	jud. cad.
»	»	săsesc	» » 9.54 » »
»	»	șvăbesc	» » 15.51 » »
»	»	sârbesc	» » 12.72 „ »

La 1879 a fost pe teritor locuit de români		
pământ arător	2.087.755	Hectare
pământ sămănat	1.756.322	»
lăsat ogor	331.433	»

Au sămănat anume :

	<u>grâu</u>	<u>porumb</u>	<u>secară</u>	<u>orz</u>	<u>ovăz</u>	<u>cartofi</u>	<u>gr. de p.</u>
Rodul	508.671	549.925	59.337	32.614	125.557	20.012	18.081
in hectl.	4.125.348	7.537.864	575.373	351.461	1.095.234	864.022	164.115

La 1900 s'au aflat pe teritor locuit de români :

economi cari au avut	1 cal	20.028
economi cu trăsură cu	2 cai	72.529
»	»	» 3 »	7.647
economi cu trasură cu	4 cai	2.992
»	» car	» 2 boi	88.513
»	»	» 4 »	12.232
»	»	» 6 »	827
»	»	» 2 bivolițe	4.989
»	»	» /2 vaci	61.731

Următorul tablou ne va lămuri asupra tuturor naționalităților.

	pământ cultiv.	au semănat	au rec. grâu	porumb	secară	cartofi
Unguri au	24.855.032 hect.	6.302.308	19.625.143	21.614.248	9.150.087	23.821.387 h. lit.
Slovacii au	6.695.503 "	1.304.736	2.133.118	7.537.846	2.194.349	15.164.684 "
Rutenii au	3.100.702 ¹⁾ "	269.245	594.658	1.016.607	281.360	2.133.292 "
Sașii au	837.445 "	119.017	257.640	542.255	52.037	446.345 "
Svabii au	349.154 "	95.832	283.510	262.281	146.078	282.112 "
Sârbii au	1.743.215 ²⁾ "	689.488	2.452.438	4.037.441	34.617	289.482 "
Românii au	11.253.662 "	1.756.322	4.122.348	7.537.446	575.373	864.022 "

Animale de case au avut:

	c a i	vite corn.	o i	porci	galițe	coș. albine
Ungurii	1.209.963	3.100.900	4.378.090	4.251.798	18.896.314	349.946
Slovacii	182.406	857.734	733.870	464.734	2.597.516	87.060
Rutenii	50.865	374.920	229.105	168.512	712.812	37.214
Sașii	35.207	121.623	85.340	109.503	346.737	16.338
Svabii	16.244	44.039	14.980	23.613	203.024	4.350
Sârbii	176.440	152.395	284.424	302.666	1.740.941	27.745
Românii	300.752	1.227.707	1.800.877	1.125.747	4.854.797	145.664

1) 888.330 Hectare sunt însă păduri, proprietatea mare parte a statului, iar restul al unor aristocrați maghiari.

2) Din care însă o parte însemnată sunt latifundii, iar altă parte însemnată este avere bisericască. Intre altele, au 29 mănăstiri, dintre care unele au zece mii jugăre pământ. Toate aceste averi comune se administrează însă așa de rău, că aproape nu aduc venit; de aceea congresul bisericesc este în continuă neînțelegere cu arhimandriții mănăstirilor.

E de notat, privitor la Unguri, că ei sunt împrăștiati, ca mari proprietari, peste țara întreagă, au deci averi nu numai pe teritoriu maghiar, ci și printre naționalități. Marile lor proprietăți *jumătate* au ajuns în mâni ovrăiești.

În privința pomăritului stăm destul de bine. Iată situația dela 1877:

	pruni	meri	peri	cireși	vișini	nuci	persici
Români	11545770	1982885	720242	498504	476023	485716	392280
Slovaci	3650025	951531	692306	300779	210007	325022	268764
Ruteni	1894408	506872	190129	69392	50784	150973	44071
Șvabi	23746	25902	20678	25600	12521	18921	15050
Sași	753237	279622	119392	18392	14531	30050	24251
Sârbi	170772	299997	79827	46944	200860	45269	73216
Unguri	13632721	5336868	2879375	1557621	3552677	1632505	2346149

Iată de altfel relațiuni despre cultivarea viilor pe teritor român și cel locuit de alte naționalități.

	Teren de vie Hectare	Teren produc. Hectare	Vie în- vechită Hect.	Vie fi- loxe. Hectare	Vie nouă Hectare	Produce un hect. Coroane	Prețul rodului Coroane
Români	26031	14562	3003	4198	4269	122	3177828
Slovaci	11510	5453	1711	2534	1812	462	5335354
Ruteni	2344	223	282	1252	587	242	571366
Sași	3332	1990	258	982	102	27	54300
Șvabi	1744	377	151	1116	100	390	678934
Sârbi	6624	3299	1256	1021	1408	134	898098
Unguri	153883	68315	25848	26268	33452	208	32099758

Albinăritul a început să ia avânt printre Români. Nainte cu șapte ani s'au găsit adică printre:

Comune unde se cultivă	Coșuri primitive	Coșuri Zirzon	S'a produs miere	m. m. ceară	Prețul în-coroane	
Români	2544	105762	41800	8280	767	650466
Slovaci	2534	56239	16190	2475	171	182452
Ruteni	584	27242	2889	1217	67	86494
Sași	149	9697	8278	985	58	70576
Șvabi	60	3694	1200	352	15	24010
Sârbi	187	6089	30508	3304	77	213668
Unguri	5751	234693	95870	15818	1080	1165028

Cât despre *viermii de matase*, afară de Unguri și Sârbi, ei nici nu se cultivă de cât printre Români.

Iată un tablou:

	Satele unde se cultivă	familii cari cultivă	au produs Kgr.	valoarea cor.
Români	457	20.197	249.253	666.574
Sârbi	204	17.743	241.374	453.124
Unguri	782	43.948	547.159	1.616.836

Durere însă: nu întreg venitul de pe urma românului merge în punga românului, ci în fabricile unde se lucrează gogoșii de mătase sunt numai Unguri.

* * *

Cât despre *locuințele* românilor, în satele române ș'acum încă majoritatea caselor sunt din bârne ori din pământ și acoperite cu pajie.

Coșuri (hornuri) nici acum nu sunt la toate casele, după cum lipsesc și ferestrele în număr și mărime cum ar trebui să fie.

XII.

Emigrările.

Dintre Români așezați de Dumnezeu în atâtea împărații, regate și principate, se pare că cei din statul ungar duc viața cea mai chinută: de nicăieri (adică, ci numai de aici) românii emigrează cu miile, în fiecare an. Partea cea mai mare se duce în România, unde — și asta e norocul — măresc în cele din urmă, tot numărul sufletelor românești. De vre-o câțiva ani însă o parte însemnată se pierde prin lumea mare, ducându-se în America. În deosebi în acești din urmă 5—6 ani numărul celor ce pleacă în America sporște mereu. Ce-i mână acolo? Sărăcia mare, lipsa de pământ și chiar lipsa de muncă ori și dacă ar găsi de lucru, sunt plătiți așa de rău, că este peste puțină să trăească din cât li se plătește pentru munca lor.

Sărăcia aceasta bântue de altfel și pe Unguri și pe Slovaci. Numai așa se explică faptul că aceste două neamuri dau cel mai mare contingent de emigranți — sute de mii pe an — un număr îngrijitor și neasemănat de mare pe lângă acela al Românilor. În decursul anilor n'a fost caz ca într'o lună să emigreze mai mulți de 6—7 sute Români. Nu trec însă lună în care Unguri și Slovaci să nu emigreze cu zecile de mii. În America azi mâine vor fi mai mulți Slovaci decât în patria strămoșească, iar neamul unguresc suferă și el pierderi colosale, căci se duc cei mai buni mucitori, brațele productive.

Printre români emigrările sunt mari numai în comitatele dela frontiera dintre Ardeal și România.

Iată tabloul ce ni-l înfățișă statistica dela 1900:

Emigraseră atunci di comitatul:

Alba de jos, 1616; *Brașov*, 5231; Bistrița, 253; Ciuc, 3102*); Cojocna, 527; *Făgăraș*, 5910; *Hunedoara*, 1042; *Sibiu*, 8051; Solnoc, Dobâca, 1317; *Târnavă-Mare*, 5675; Târ-

nava-Mică, 1112; *Trei Scaune*, 3298 **); *Odorheiu*, 1522 * * *).

Negreșit că nu toți sunt Români, chiar în comitatele românești, ci în deosebi din comitatul Brașov și de pe Târnave a treia parte dintre emigranți sunt Maghiari și Sași, iar în comitatele Ciuc, Odorheiu și Trei-Scaune emigranții sunt Săcui (Unguri), și 90% din toți acești emigranți s'au dus în România.

Emigrările acestea contribuie la scăderea populației în multe sate române și astfel nu avem un procent mai mare la — spor.

În următoarele comitate, la 1900 sporul Românilor a fost:

	<u>suflete</u>		<u>emigr.</u>				
Alba de jos	14702	9.9 %	cu 1172	ar fi fost	16.318,	deci	10.77%
Brașov	2780	8.9 "	" 4000	" "	6.780,	"	21.78 "
Făgăraș	4720	5.99 "	" 5910	" "	10.630,	"	13.5 "
Hunedoara	18527	7.76 "	" 1042	" "	19.569,	"	8.2 "
Sibiu	9694	9.81 "	" 8051	" "	17.745,	"	17.97 "
Solnoc D.	13503	8.09 "	" 1317	" "	14.820,	"	8.82 "
Târnava-Mare	8135	15.16 "	" 5675	" "	13.810,	"	25.74 "
Târnava-Mică	5703	11.50 "	" 1112	" "	6.815,	"	13.74 "

E de notat însă încă un fapt: printre români e mare numărul acelor care se duc fără pașaport, prin «vama cucului», cum

zice, ori se duc mai mulți cu același pasport.

Cei emigrați în America au deja acolo parochii organizate, cu parochi trimiși acolo de mitropoliții dela Sibiu și Blaj, au reuniuni culturale-sociale, o bancă și două jurnale («America» și «Românul»). Cei mai mulți câștigă sume însemnate și ori că le trimit acasă în fiecare an, ori că după 5—6 ani se întorc și ei la vatra strămoșească.

CUPRINSUL :

	<u>Pag.</u>
Numărul Românilor din Statul Ungar	3
Sporul lor	6
Maghiarizarea	14
Cuceriri și pierderi	32
Amestecul	44
Românii în orașe	53
Repartizarea	55
Vița familială	61
Cătanele (soldații) români	69
Starea culturală	73
„ economică	83
Emigrări	91
